

19 oktober 1914

Te Antwerpen. Na de beschieting.

Antwerpen, 13 oktober.

Er bestaat geen tijdrekening meer voor ons, en ik moet mij tienmaal bedenken en me vergewissen om mezelf diets te maken, dat er sedert dat bombardement al weer zes dagen verlopen zijn.

Nu heerst er gaandeweg wat meer rust, maar het is het rechte nog niet. Wel zijn, aarzelend, van de talloze vluchtelingen enige honderdtallen teruggekeerd en men hoort dat overdag aan de lawaai der gesprekken op de straat, men hoort ook alweer de kiffstemmen der kakelende buurvrouwen, af en toe hoort men zingende of drensende kinderen, kinderen hadden we sedert de zevende helemaal niet meer gezien of gehoord, en het onvervalste Antwerps bloeit weer welig op sinjorenmonden. Zo diep zit de Uilenspiegelgeest in onze bevolking, dat de zogenaamde "truters" ook op het appel zijn en in een Duits van eigen fabrikaat moppen tappen.

Toch is het zoals ik zegde, de echte ontspanning niet. Daar hangt nog teveel dreigement in de lucht, en men weet immers helemaal niets af van wat er in de buitenwereld gebeurt. Alleen vage geruchten, in welke verhitte fantasieën geboren? Vandaag heette het, dat de Duitsers een grote nederlaag hebben geleden bij Atrecht, en dat dit in de Rotterdammer te lezen zou staan. Anderen houden vol dat men slaags is met Fransen en Engelsen bij Dendermonde. Te Kalmthout zou men het kanongebulder horen.

Eergisteren zegden Duitse soldaten mij, dat heel het Belgische leger krijgsgevangen was gemaakt in Vlaanderen. De koning was gewond;

men had hem gevangen “terwijl hij zwom”. De koningin “is dood”. Oostende wordt beschoten. Al de Engelsen die naar hier gekomen zijn werden gevangen. Rond Brussel wordt gevochten. Rond Willebroek was men slaags geweest, en Duitse troepen trokken naar Mechelen. Enzovoort.

Gelukkig bestaat hier geen enkele gazet meer, die al die geruchten opneemt en paniek zaait onder de mensen met al die niet te controleren geruchten. Één ding zie ik zelf; er zijn haast geen Duitse soldaten zichtbaar, de automobielen snijden met verbluffende vaart door de straten en men zou zeggen: een ernstig zorgelijke trek verlaat het wezen der Duitsers niet. Het is een indruk.

Ik heb vanmiddag nog eens uw consul-generaal, de heer Jan van den Bergh ontmoet. Ik heb het persoonlijk bijgewoond, hoe deze voortreffelijke ambtenaar heel de tijd van de oorlog de handen vol heeft gehad. Er stonden duizenden mensen aan zijn kantoor, die toch maar geholpen moesten worden, en die hij, met onverzettelijk goed humeur en bewonderenswaardig geduld, inderdaad hielp, daarin bijgestaan door zijn drie lieve en dappere dochters en de twee bereidwillige zonen van dominee Griethuizen. Zelf heb ik ondervonden hoe humaan daar de mensen werden behandeld en met hartelijke woorden vaak opgebeurd. Geen ogenblik heeft de consul-generaal zijn post verlaten. Het was mevrouw Van den Bergh, die vrijdag rond half twee de eerste Duitse pinhelmen zag verschijnen boven de groene wallen der stad, waar zij juist een poosje, vlak in de nabijheid van haar woning in de Van Putlej, rondwandelde.

Toen ik de consul-generaal op de Meir ontmoette, kwam hij juist uit het prachtige hotel in rococostijl, van mevrouw Osterrieth, op de hoek der Eikenstraat, waar de nieuwe Duitse gouverneur, de derde

reeds, en ditmaal luitenant-generaal Freiherr von Huene von Huiningen hem met zijn collega's, de consuls-generaal der Verenigde Staten, de heer Dietrich, en van Zweden, de heer Petri, had ontvangen. De bevelhebber moet buitengewoon hoffelijk geweest zijn en verklaard hebben, dat het een grote eer voor hem was, hen te mogen ontvangen. Hij is een Badenaar, met uiterst vriendelijk voorkomen. Hij hechtte er aan, de mensen hier gerust te stellen. Reeds veel had hij in zijn leven gezien, maar nooit zo iets als de paniek, die de lieden te Antwerpen met honderdduizenden op de vlucht had gejaagd. De bevolking, mits die zich vreedzaam hield, zou geen leed gebeuren. Hij was zo beleefd en voorkomend, dat uw consul de vrijheid nam, om hem te wijzen op de termen van een proclamatie te Berchem, waar hij de tekst van op zak had en die luidde als volgt:

Gemeente Berchem.

Proclamatie.

De kolonel, bevelhebber der Duitse troepen, de stad Antwerpen bezettende, gelast mij de volgende proclamatie af te kondigen:

Aan de bevolking.

Bij de minste vijandigheid die zal gepleegd worden, tegenover de Duitse troepen, die de gemeente Berchem bezetten, zal de gemeente beschoten en verbrand worden. Ik hoop wel niet in de noodzakelijkheid gesteld te worden, deze wrede maatregelen te nemen. De bewoners van Berchem zullen in hun huizen blijven, te rekenen van 7 uur 's avonds tot 6 uur 30 's morgens. Al de bewoonde huizen zullen verlicht worden gedurende gans de nacht. Het is verboden deze 's nachts te sluiten. De straten zullen verlicht

worden gedurende gans de nacht, hetzij door gas, hetzij door elektriciteit, hetzij op welke andere wijze ook.

Het is aan alle openbare inrichtingen verboden sterke drank te verkopen. Al de vuurwapens die te Berchem zijn, dienen afgeleverd in het magazijn der stad, Fortuinstraat. De bewoners van Berchem, die dragers van dergelijke wapens zouden zijn of bij hen zouden bewaren, zullen zich voor een Duitse krijgsraad te verantwoorden hebben.

De Belgische vlag dient weggenomen.

Antwerpen, 9 oktober.

Voor gelijkvormig afschrift:

De politiecommissaris,

(getekend) L. Spijsschaert.

De toon en de termen van dergelijke proclamatie mochten bezwaarlijk beruhigend heten. Met open deur was toch niemand veilig voor een dronkenman of een kwaadwillige, om het even van welke nationaliteit, en geen jong meisje durfde in zulke voorwaarden gaan slapen. Dan ging het niet aan, om een klein relletje, zoals in een grote stad iedere dag onvermijdelijk kan voorkomen, een hele bevolking te straffen. In gewone tijden gaat geen dag zonder zoiets voorbij. Waarom zou een of ander opgewondene niet eens wat baldadigheid plegen? Zeker zal er op gelet worden dat het niet gebeurt. Maar het ligt toch voor de hand. De mensen zijn nu allen zoo zenuwachtig. De Nederlandse kolonie telt 20.000 Nederlanders, voor wiens belangen de consul-generaal heeft op te komen. Dat de lieden hier niet onmiddellijk de vlag

groeten, moet men leren verstaan uit de nationale gebruiken, die tegenover de nationale symbolen geenszins uitbundig zijn. Op 12 uur tijd leert een volk niet van manier te veranderen, en dat kon met de opvoeding en de heersende gewoonte ook niet. De generaal antwoordde, zeer geruststellend, met de Duitse spreuk: "auf Spatzen schießt man nicht mit Kanonen." Hij zou voor geen beuzelarijen ingrijpen, maar verwachtte ook dat de houding der gezette burgerij in alle opzichten onberispelijk zou wezen: dan zou spoedig de toestand ophelderen, en het gevoel van beklemdheid geheel wijken. Er is geen sprake van, dat men de lieden voor loopgraven en dergelijke zou opeisen: laat men aan zulke praatjes geen geloof slaan. Hij zou zich geheel aan de Haagse conventie houden. Dat het gewone leven spoedig hervat worde. Laten de werkers aan het werk gaan, en niemand zal zich te beklagen hebben.

De stad zag er vandaag iets meer levendig uit. Met kleine groepen komen de mensen, zij die hier door hun taak geroepen zijn, terug. Men levert geen Passierscheine meer af ten stadhuize, waar men van 6 uur 's morgens reeds in eindeloze rijen de beurt afwachtte. Iedereen mag nu vrijelijk komen en gaan.

Schepen Albrecht is heden naar Den Haag vertrokken om daar aan de hogere overheid de verzekering te geven dat men hier veilig is en terugkeren kan.

In de taverne Pschorr op de Keyserlei is het tegen de avond bijzonder druk. Het zit er vol Antwerpenaars en ook vol Duitse krijgsheren, en het blonde Belgische bier stroomt. In de tavernen der Groenplaats hoorde ik een kranige jonge Duitse tenor zingen, en er is geen kroeg, Schenke of Kneipe, of men merkt de aanwezigheid van het grijze uniform der zwaar geschoeide

Germanen die daar verpozen en zich met brede teugen laven. Gaarne praten zij met de mensen, en een trek hebben allen gemeen: een aan overmoed grenzend vertrouwen in hun oorlogsgeluk, alleen getemperd door een blijkbaar streng opgelegde beleefdheid. "Nur die Engländer sollen ausgerottet werden". Wij Belgen werden misleid. Hadden wij hen laten doorgaan, we hadden geen last geleden. Dat de Belgen op hun recht en de traktaten steunden, willen de besten onder hen wel geloven, maar nood breekt wet, en ze deden wat zij niet laten konden.

Af en toe is er een die voor ons arm, heldhaftig volk, medelijden toont. "Wir sind alle Menschen, und nach dem Kriege die besten Freunde wieder".

En ik herinner me nu hoe ze er uitzagen de eerste dag als zij onze stad binnentrokken op vrijdag 8 oktober. Ze hadden een priester op de straat ontmoet, die hen de weg naar de Grote Markt wijzen zou: een officier, de revolver in de vuist, liep naast hem. En tientallen voorname ingezetenen: de gouverneur der provincie baron van de Werve van Schilde, de senatoren van Peborgh, Rijckmans, N. J. Cupérus, de bevelhebber der brandweer Schepers, en anderen werden als gijzelaars eerst naar de taverne Wagner gevoerd, vervolgens 24 uur lang ten huize van de gouverneur op het Kipdorp in bewaring gehouden. Zij werden daar zeer hoffelijk behandeld trouwens.

's Anderendaags woonde ik de parade bij op de Keizerlei: enige duizenden te voet en te paard, allen kloeke en geenszins vermoeid uitzierende mannen, die zongen: Heil dir im Siegerkranz, of : Lieb Vaterland, en zovele andere Duitse liedjes. En die parade in een leeggelopen stad, waar hier en daar een klein groepje toeschouwers geschaard stond, om ze aan te kijken. Drie Engelse

vlaggen, prachtige zwarte en goudgele vlaggen, hadden ze mee. En ik heb al die koppen bekeken, nauwkeurig, met die ene benieuwdheid: zal ik hier geen bekende gezichten ontmoeten? Want dat was hier de algemene roep: we gingen nu weldra al de Duitsers, die jarenlang de gastvrijheid hier genoten, als overweldigers terugzien. Maar geen één die ik zag, geen één.

Het artillerieduel bij Mortsel.

Een onzer oorlogscorrespondenten schrijft ons uit Antwerpen op 7 oktober:

Hedenochtend een verrassing bij het ontwaken. Gisteren nog was alles vol goede moed, en de bladen deden alle moeite, om de geruchten, alsof de vijand nader kwam, tegen te spreken: ja, zij, die zulke berichten trachtten te verspreiden, werden als "paniquards" met landverraders gelijkgesteld. Er werd honend gespot met de inhoud der vliegende blaadjes, die een Taube in de stad hadden laten vallen, en waarin de bevolking aangemaand werd zich niet aan illusies over te geven, en waarin haar werd medegedeeld, dat alleen door de voor de meest wijze oplossing der overgave te kiezen, een bombardement zou kunnen worden voorkomen. Ieder spotte ermee, en in de koffiehuisen lachte men om de Duits, die maar eerst had te zien, dat hij zijn kanonnen dicht genoeg bij de stad kon brengen.

Hoe is de toon nu anders. De bevolking wordt eensklaps meegedeeld, dat het haar patriottische plicht is, om niet te schrikken, als er een bom in de stad mocht komen te vallen. Eenieder kan, zonder dat er formaliteiten vereist worden, de stad verlaten. Tot overmaat van voorzorg worden nu reeds van overheidswege de maatregelen medegedeeld, die zij, welke denken

te blijven, nemen moeten, om zich zoveel mogelijk tegen gevaar te vrijwaren.

De tijding is in haar kortheid verbijsterend. Waarom nu eerst gewaarschuwd, als werkelijk de toestand zo precair is? Is dit niet het ware middel om onmiddellijk een paniek teweeg te brengen? Wist men dat gisteren en eergisteren niet? Waren al die geruchten toch waar van de overgave van zes forten?

Op straat laat zich terstond de invloed van het door de bladen verspreide manifest voelen. Om half zeven al groepen vluchtende mensen. In karren, met kruiwagens, beladen met bundels, pakken, dozen, zelfs de kleintjes gebogen onder ijlings samengeraapte dingen. Ik kom om 7 uur een gezin tegen, dat nu voor de vijfde keer vlucht, na vier keer te zijn teruggekeerd.

Bij nadenken schijnt het mij het waarschijnlijkst toe, dat de militaire gouverneur hen allen uit de stad wil verwijderen, die er een paniek zouden veroorzaken, zodra de bommen in de stad mochten vallen. Nu is dit laatste niet te verhinderen, of althans zeer wel mogelijk. De Duitser is namelijk sinds vrijdag jongstleden meester van de buitenste fortenlijn. Dit was niet te verwonderen, daar moeilijk iets tegen hun belegeringsgeschut kon worden ingebracht. Hoe licht kan niet een batterij tussen de buitenste en de tweede fortenlijn zo dicht bij de stad komen, dat de verzoeking ontstaat, een stuk of wat granaten in de stad te werpen, vooral daar hetgeen in Mechelen en Dendermonde volgens oorlogsrecht ongeoorloofd was, namelijk de beschieting van een open stad, hier zonder schending van aangenomen gebruiken mogelijk is, daar Antwerpen een versterkte stad is. Zulk een bombardement heeft weinig te maken met de eigenlijke krijgsverrichtingen, daar men, na de vurende batterijen te hebben ontdekt, hen onschadelijk kan maken. Alles samen

genomen, scheen het mij dus aannemelijk, dat het gevaar niet zeer groot is voor een inneming van Antwerpen, vooral, daar generaal Deguise in zijn proclamatie uitdrukkelijk vermeldt, dat de mogelijke beschieting geen invloed zal kunnen hebben op de houding, door hem als bevelhebber der fortificatie Antwerpen aan te nemen. Dit fiere woord wekt bij ieder de meest hoopvolle verwachtingen; men voelt, dat de generaal het bombardement niet zou hebben aangedurfd, indien de kansen voor het behoud van de fortificatie niet zo gunstig stonden.

Ik vat het voornemen op om te trachten de wederzijdse beschieting van zo dicht mogelijk bij te wonen. Ik wandel naar Mortsel, uit welke richting ik kanonvuur hoor. Gisteren zag ik op mijn morgenwandeling nog twee tweedekkers opstijgen; heden staat er niets in de lucht. Men onderscheidt de klank van verschillende soorten van kanonnen; soms in de lucht ergens het karakteristiek schrapnelwolkje, te hoog afgekomen.

Tussen aan de weg gekampeerde soldaten kom ik bij fort 4 achter de spoordijk van Wilrijk naar Mortsel. Daar is een batterij van zes kanonnen opgesteld. Een telefonische post in de nabijheid meldt telkens de afstand van het doel. Het doel zijn naderende Duitse regimenten. Als ik kom, wordt juist afgeroepen: 2500 m. De zes schoten knallen en de granaten vliegen vlak over de spoorwegdijk, die de batterij verbergt. Het is ouderwets geschut; na elk schot moet opnieuw gericht worden. Een officier, bij wie ik mij aansluit, beklagt zich over het materiaal. "Gelukkig, merkt hij op, hebben wij flink versterking gekregen van de Fransen en de Engelsen. U zult straks zelf hun geschut kunnen zien."

Rechts van ons dondert een Franse batterij; het is zeer veel zwaarder geschut, en ook het tempo is sneller. Ook links van ons

wordt gevraagd; na enige tijd houdt dit vuren op, en nadert rollend een geblindeerde trein. De trein rijdt een eind naar rechts, en neemt er opnieuw een stelling in. Er worden aan de zijkant steunstukken neergeschroefd, die aan het geschut, dat in loodrechte richting op de dijk vuurt, stevigheid geven, en de batterij wordt opnieuw in werking gezet, totdat men vermoeden kan, dat de stelling ontdekt is, waarop de hele trein wegrijdt, en een nieuw terrein gezocht wordt.

Opeens een verrassing: een hoge Engelse autobus; op het imperiaal een tiental mariniers achter stalen platen, waarachter zij zullen vuren, zodra zij straks tussen de middelste en de buitenste fortelinie zullen gebracht zijn. Daarachter nog enige gelijke voertuigen, alle beladen met Jack Tar's, jonge kerels van ogenschijnlijk goede gevechtswaarde. Ze zijn fris en zeer correct. Tussen hen en de Vlaamse soldaten gaat het goed, maar niet vriendschappelijk. De Vlaming en ook de Waal is gemoedelijk, terwijl de Engelsman, zelfs van mindere huize, hen wat te droog, teveel beheerst en vooral teveel altijd mijnheer is.

Telkens trekken Belgische troepen voorbij, in de richting der zuidelijker fortin. Het zijn allen grenadiers; ze zien er onverzorgd en vermoeid uit. Opeens een compagnie Engelse mariniers. Het lijken alle jonge jongens, met hun baardeloze gezichten. De Belgen zijn hun sympathiek gezind, en verwachten wonderveel van hun medewerking. De Engelsen hebben goed vertrouwen in de toekomst, en geloven in hun 32 cm kanonnen. Ze denken binnen enkele dagen een voetbalmatch te organiseren.

Ondertussen gaat het schieten door. Het wordt niet beantwoord. Er wordt getelefoneerd: 3000 m. Opeens op een 1500 m van ons in de lucht een wit wolkje en een plof. Dat is een granaatkartets van de

Duitsers. Tussen Mortsel en Bouchout telkens boven de bomen zichtbaar de wolkjes van de Belgische schrapnels. Zij ontploffen wel wat hoog; het zal mij later blijken, dat dit inderdaad een fout is geweest van de Belgische pointage in het algemeen. Hun granaatkartetsen hebben daardoor niet de uitwerking, die mogelijk waren geweest.

Na elk schot drijft er boven de batterij een enorme wolk rook. Als ik vraag waarom er geen rookloos kruit gebruikt wordt, antwoordt mijn metgezel iets van: ouderwets materiaal, enzovoort. De Duitsers hebben waarschijnlijk uit een kerktoeren de richting van de vurende batterijen zeer goed waargenomen, want het komt langzamerhand in de lucht vol te staan van wolkjes schrapnel, die zich duidelijk in twee richtingen uitspreiden: de ene naar onze, de andere naar de links van ons vurende batterij. Daar in de heldere, bijna onbewogen lucht de wolkjes prachtig blijven hangen, ziet men een scherp getekende V staan. Er is, al tast de Duitser nog altijd maar naar onze stellingen, iets onaangenaams in die nadering van die fraaie witte plekje tegen het donkere blauw van de hemel.

Ik vraag, waarom er door de Belgische vliegers niet wordt gezocht naar de stellingen van het Duitse veldgeschut. Men weet het niet. Juist als ik het vraag, signaleert men hoog boven het veld een vliegtuig. De officier, met wie ik in gesprek ben, kijk mij aan. Ziedaar het antwoord op mijn vraag. Ik verheug mij over de interessante samenwerking tussen artilleristen en vliegers, die ik zal bijwonen. Het vliegtuig komt nader: het lijkt wonderveel op een Taube. Ik vestig hier de aandacht op, maar er wordt mij geantwoord, dat er Engelse vliegtuigen zijn, ook eendekkers, die zeer veel op de Tauben gelijken. Het vriendelijk aangestaarde vliegtuig nadert dus ongehinderd onze stelling; het vliegt vlak over ons heen. Juist als het boven onze hoofden gekomen is, spreidt er zich zulk een

onaangenaam wolkje uit neer. Het is dus toch een Taube. Er wordt geroepen: "een bom". We zoeken daarop allen dekking achter een muur, maar er valt niets, en als wij opzien, zien we naast het wolkje een tweede komen, een derde, en langzamerhand staat er een hele krans van seinen juist boven ons. Het zijn niets anders dan seinen, die tot markering dienen van de stelling onzer batterij.

De Taube keert kalmpjes om, en nu eerst worden er verrekijkers op gericht. Ten overvloede wordt er geconstateerd, dat het inderdaad een Taube was. Men gaat voort met vuren: 4000 m. Na een halfuur is het 5100 geworden, en om 12 uur 5500 m. De vijand is dus in die paar uren 3 km achteruit getrokken. Heeft men de Duitser, die zoeven met zijn artillerie naar ons zocht, zo gehinderd, dat hij het vuren staken moest? Zeker is, dat die bijzonder onaangenaam naderende schrapnels, waarvan de laatste een zacht gekletter van scherven tegen daken aan de andere kant van de dijk deden hoorbaar worden, nu opgehouden zijn.

Aan beide zijden verslapt het hevige vuren van deze morgen, in de verte alleen telkens het geweldige gedonder van het Engelse kanon, naar mijn zegsman mededeelt, het scheepsgeschut van 32 cm dat bezig is, het zware Duitse geschut op te zoeken, en buiten werking te stellen. Op mijn vraag, hoe dan toch in hemelsnaam de markering geschiedt, nauwkeurig genoeg, om met een kleine kans op succes op die enorme afstanden te kunnen werken, blijft hij mij het antwoord schuldig. Er is noch een vliegtuig noch een ballon captif zichtbaar.

Voor ik met dank van mijn metgezel afscheid nemen, deelt hij mij nog een vermeldenswaardige omstandigheid mee. De samenwerking van de Engelsen met het Belgische leger zou veel te wensen overlaten. Zij zou zelfs zo onbevredigend zijn, dat de

Engelse bevelhebber het voorstel gedaan zou hebben, om de hele zorg voor de verdediging van de Oosterforten der tweede linie op zich te nemen. Dan zouden de Belgen met uitzondering van sommige bezettingstroepen der fortten zich naar de linkeroever der Schelde begeven. Dat zou tevens de zoeven door ons waargenomen beweging der Belgische troepen verklaren. Terwijl de Engelsen met hun frisse krachten de vijand zouden tegenhouden, zouden de vermoeide Belgen enige dagen kunnen uitrusten. Ik deel dit alles mee, omdat later de schuld voor het mislukken der verdediging van Antwerpen door vele militairen op de Engelsen zal worden geschoven.

Te Bergen op Zoom en Hoogerheide is een verwijderd schieten gehoord van zware kanonnen.

Gisterochtend vertrokken volgens een ooggetuige zeer veel troepen uit Antwerpen in de richting van Brussel. Daarbij waren onder andere 20 mitrailleurs met ezels bespannen.

Met een Duitse officier ben ik langs de fortten van de binnenste gordel gereden. Ze zijn niet erg beschadigd. Voor de fortten Lille en Liefkenshoek waren door de Belgen versterkingen aangebracht. Deze zijn vannacht met dynamiet vernietigd. Zoals men weet, bestaat de bezetting van Antwerpen uit Duitse mariniers. Ongeveer de helft is vanmorgen vertrokken in de richting Oostende om dat te bezetten.

Vannacht zijn er in de militaire hospitalen talrijke Duitse gekwetsten binnengebracht. Volgens een stafofficier moet er tussen Oostende en Ieper op het ogenblik hevig gevochten worden. Een Amerikaans journalist die van Gent kwam vertelde mij dat er ook te Gent vele

gekwetsten worden binnengebracht. Het moet vaststaan dat er in die richting een hevige slag aan de gang is.

Hedenmorgen werd voor het eerst in de Onze-Lieve-Vrouw Kerk, de kathedraal van Antwerpen, een mis gehouden voor de Duitse soldaten. De mis werd opgedragen door een Duitse aalmoezenier, geassisteerd door matrozen als misdienaar. Het muziekkorps der marine gaf daarbij toepasselijke muziek. Na afloop hield de Duitse priester een preek. Dit was de enige maal dat ik de Duitsers in Antwerpen zich hoorde verhovaardigen over hun overwinning. De priester dankte God die hen de zege gegeven had. De enkele burgers die ook in de kerk aanwezig waren en toevallig Duits verstonen, verwijderden zich met tranen in de ogen. In hun eigen kerk was thans een priester van hun eigen godsdienst bezig, te roemen over de val van Antwerpen. Het trof mij dat ik nog slechts enkele weken geleden een priester in dezelfde kerk God had horen smeken om het Belgische vaderland te bewaren.

Ik heb gisteren bericht, dat naar ik vernam, advocaat Franck niet is benoemd tot burgemeester van Antwerpen; hij is voorzitter van de commissie van bijstand bij het bestuur der gemeente en treedt op als plaatsvervanger van burgemeester De Vos, die ongesteld is.

Vlissingen, 18 oktober. Het loodstransportvaartuig Coertzen was zaterdag van hier vertrokken om de boeken van de Nederlandse loodscommissaris te Antwerpen te halen. Het is onverrichter zake teruggekeerd, daar het verzoek niet toegestaan werd door de Duitse overheid.

Roosendaal, 18 oktober. Aan het pompstation te Walem is vandaag hard gewerkt. Morgen, zo hoopt men, zal de Antwerpse leiding weer water kunnen geven.

Van Antwerpen naar Brussel.

Roosendaal, 18 oktober. Heden vertrokken van 8 uur tot 3 uur op alle hele uren treinen naar Merksem. Ze zijn niet overvol. Ook is er langs de wegen naar Antwerpen nog maar weinig van terugkerende vluchtelingen te bemerken. Gisteren ben ik er weer per auto heen geweest. Er komt wel wat meer levendigheid in de stad. 's Middags woonden we er voor het raadhuis een militair concert bij, waarop niet minder dan viermaal het Duitse volkslied werd gespeeld. De Antwerpenaren houden zich nog ver van deze vrolijke kopermuziek. Maar de Duitse officieren, in auto's, in equipages, dogcarts, victoria's, te paard en te voet, geven er elkaar rendez-vous. Juist trokken politieagenten toeterend rond, om de bevolking te waarschuwen, dat zij zich niet ongerust moet maken, als 's middags schietproeven met nieuw geschut zouden genomen worden.

Op het raadhuis werden onze papieren in orde gemaakt om meteen met de auto's vrij in en uit Brussel te komen. De weg erheen maakte een gruwzame indruk van oorlogsverwoesting. Mechelen is een ellendig verminkte stad, en de wonden in de rechtse gevel van die beroemde Romboutskerk, zij zijn om over te schreien. Van de prachtige kerkramen zijn de meeste open gaten geworden op de mazen van het lood; een enkel venster toont nog in de rijke kleurentinteling van enkele gespaarde ruitjes wat een ontroerende schoonheid hier ook al door de kanonnen is vernield. De spatten van de granaten besmeuren wreed de vroomheid van de toren, waarbinnen de machtige zang van de beiaard voorgoed is verstomd, waarlangs hier en daar in het verweerde gesteente de profileringen door het kanonnengeweld zijn kapotgeslagen. En dan al die huizen, met de armzalige witte lappen als vredesvlaggen er nog uit, als zeven doorboord van de kogels, stukgescheurd, ineengestort langs de verlaten straten. Hele dorpen in puin, de wegen, de tramrails

doorwoeld als van een aardbeving, en de gevluchte bewoners, die terugkeren, moe met een pak op de nek, en die van hun woning, van hun bestaan niets terugvinden dan een zwarte ruïne, dan een hoop stenen en gruis. Ook staat er een enkele plank overeind op een hoop zand, waar gesneuvelden zijn begraven.

Maar uit de verte lokt Brussel met zijn lichten als een feestverlichting aan de avondhemel. Ja, de kleurigheid der Duitse uniformen geeft een nieuwe vrolijke noot aan het mondaine gewoel. Brussel, ongerept als kokette stad, naar de schijn zelfs vrolijk als altijd. De volle restaurants, de fonkelend lichte winkels, het frivole verkeer. En van nood geen sprake. Men serveert overal de gesoigneerde diners, men krijgt dezelfde goudblanke fluiten van witbrood, de magazijnen stallen er voor normale prijzen tot de fijnste delicatessen uit, en toen we vanmorgen om 5 uur nog even in de Hallen gingen, was er groente, waren er vruchten, bloemen, wild, vlees, gevogelte te kust en te keur.

De Duitse bezetting is er rustig "ingebürgert". Alleen, om negen uur moet alles naar bed. Dan sluiten de meeste koffiehuisen, alle winkels, tot zelfs het post- en telegraafkantoor.

Publieke gemakkelikheden houden hun deuren dicht, en om half tien was het diepe nacht op de boulevards, waar de elektrische manen op slag verschoten waren. Wij logeerden heel rustig in het hotel Métropole. In de donkere vroege maakte de kelner excuses, dat hij ons nog maar enkel oorlogsbrood voor kon zetten. Op de verse broodjes werd gewacht.

Maar wel verstrakken de Brusselaars, verbijten zij hun haat, smoren ze een verwensing wanneer zij u voor Duitsers aanzien. En dan die ontspanning, die blijde verrassing, als ze uw Nederlands verstaan en

in het Vlaams hun hart kunnen luchten. Een vrouw op de markt verkocht mij wat peren. Ze was strak, en vroeg een hoge prijs. "Ik ben Hollander," zegde ik. Toen kwam de zon op haar gezicht, en ik mocht maar de helft betalen. Want van haar vent, soldaat, wist zij in zes weken geen nieuws. Misschien dat hij nu ook in Nederland bij al die goede mensen zat!

Terneuzen, 19 oktober. Zondag bracht ik een bezoek aan Antwerpen. Het ging van hieruit met de trein naar Sint-Niklaas en verder per fiets naar Antwerpen.

Vanuit de trein was even over de grens te Clinge een Duits bivak waar te nemen. Te Sint-Niklaas vernamen we, dat er Duitsers in de kazerne waren, doch gezien hebben we er geen enkele. De stad leek als uitgestorven. Als een reddende engel kwam daar ook een onzer landgenoten met een partij gist.

Op de verschillende stations tot aan Sint-Niklaas waren vooral te Axel en Hulst veel vluchtelingen op de trein gekomen, die hun woonplaats gingen opzoeken, blijkbaar blijmoediger gestemd dan ze waren vertrokken. Het zonnige weer en de mooie fietspaden in het Land van Waas maakten de tocht vanuit Sint-Niklaas aangenaam. Op de steenweg naar Antwerpen bewogen zich reeds velen in die richting.

In de dorpen, die we doortrokken, waren schijnbaar de meeste woningen der gegoeden gesloten, doch een groot deel der bevolking was nog aanwezig. De mensen stonden er over het algemeen triest bij te kijken en van velen hunner klonk ons de waarschuwing tegen: "Pas toch op. Ze zullen uw velo's pakken." Het schijnt ook, dat Duitse militairen fietsen aan de bezitters, die er mee op weg waren, hebben ontnomen. We vertrouwden op onze pas en

reden rustig verder. De militairen, die we ontmoetten, zowel de afdelingen van de Beierse landweer, die de dorpen Nieuwkerken, Zwijndrecht en Beveren heeft bezet, als de marcherende afdelingen van de marine, waren zeer vriendelijk en groetten de voorbijgangers.

Uit het fort van Kallo zagen wij een naar schatting 500 man sterke afdeling komen, die voorafgegaan door een dertigtal mannen te paard, westwaarts trok.

Bij Sint Anneke hebben de Duitsers ponten, door sleepbootjes getrokken, in de vaart gebracht om van daar naar Antwerpen over te gaan. Toen we er kwamen, stonden grote groepen militairen met wagens te wachten om te worden overgezet. De primitieve dienst vordert slecht en we hadden het vooruitzicht vele uren te moeten wachten, daar de militairen eerst over moesten en dan pas de beurt kwam aan de burgers.

De matrozen onderhielden zich met de vluchtelingen en vroegen, of ze bang waren geweest van de zeppelin. Verder vertelden ze ook, dat er een vloot van 30 zeppelins gereed was om naar Londen te vertrekken.

Op raad van ter plaatse bekenden reden we een half uur ver de Scheldedijk op naar het dorpje Burcht. Daar was een overzetbootje en we kwamen aan de Antwerpse wal. Hier had de noodbrug gelegen, die de Engelsen hadden doen springen. Ook was daar een deel van de hangars verbrand, doordat de Engelsen hun daarin geborgen kruit en nafta hadden in brand gestoken. De petroleumtank was nog aan het branden. Boven de vele tanks, die daar staan, waait de Amerikaanse vlag.

Op de tocht naar de stad langs de kade werd onze aandacht getrokken door honderden Belgische wagons, geladen met hooi en stro, bestemd voor het vee, dat ook oorspronkelijk in de hangars was gestald.

Aan de Scheldekant was het als in een Hollands dorpje, 's zondags onder werktijd. Alleen zag men beweging van militaire vrachtkarren en auto's en marcherende groepjes. Tegen de middag was het in de omtrek der middenstatie vrij druk. Enkele restaurants, vele zijn nog gesloten, waren geheel bezet. Die morgen was op twee lijnen de dienst der elektrische trams begonnen. Vooral hier bij de middenstatie werd zeer druk met auto's gereden.

Een ongeveer 200 man sterke afdeling van het marinebataljon marcheerde met muziek voorop door de stad, naar we later hoorden, op weg naar Zeebrugge. Op de Groenplaats bracht de kapel van het tweede zeebataljon van Wilhelmshaven een serenade aan de in het Hôtel des Flandres wonende admiraal. Grote winkels zijn er nog veel gesloten.

We vernamen, dat op enige plaatsen, waar de Duitsers bij het binnenrukken eten bestelden, zij voor grote voorraden gezorgd hadden na de mededeling der bewoners, dat men het wel wilde klaarmaken, als men maar wat had. Ook zou door bemiddeling van de Duitse autoriteiten een opneming gedaan zijn van de kapotte ruiten, met de bedoeling nieuwe te laten inzetten.

Bij het verlaten van de stad verzocht ons een lid van het comité, de heer O. Van Lerberghe, om toch vooral de vluchtelingen aan te raden terug te komen, daar niets zich daar tegen verzet en alles rustig is. De verwoesting is gering en wanneer hulp voor blussen

aanwezig geweest ware, dan zou de verwoesting der stad van nog minder omvang zijn geweest.

Op onze terugtocht door het Land van Waas, tot verwondering van enkelen, die ons herkennen, nog met onze velo's bij ons, kwamen wij gehele karavananen vluchtelingen tegen, waaronder er ook waren, die het vee mee naar huis terugvoerden.

Omtrent de toestand van de Antwerpse dierentuin, waarnaar zoveel gevraagd werd, bleek ons bij informatie, dat de tuin geheel ongerept is en alle dieren nog aanwezig zijn. Alleen de roofdieren, een 25-tal leeuwen en tijgers, benevens enkele giftige slangen, waren voor het bombardement uit voorzorg gedood.

Antwerpse gemeenteambtenaren.

In opdracht van een gisteren hier ter stede gehouden vergadering van Antwerpse gemeenteambtenaren, beambten en werklieden, heeft zich hedenmorgen een deputatie uit hun midden, vergezeld van twee bestuurders van de Nederlandse Federatieve Bond van gemeentewerklieden, de heren Poelman en Wesseling, naar het stadhuis begeven ten einde een onderhoud met de burgemeester te hebben en diens raad en bemiddeling te vragen inzake een eventuele terugkeer naar Antwerpen. Daar de burgemeester niet in de gelegenheid was de afgevaardigden te ontvangen, zijn ze te woord gestaan door de hoofcommies van de afdeling algemene secretarie, mr. Dr. S. van Brakel. Uit de aard der zaak kon deze geen toezeggingen doen. Hij beloofde echter van de geuite wensen mededeling te doen aan de burgemeester.

De Antwerpse gemeenteambtenaren, beambten en werklieden begeren blijkbaar, buiten de algemene proclamatie voor de Antwerpse bevolking om, een bijzondere verzekering, dat zij ook

onder het Duitse gouvernement in gemeentedienst zullen worden hersteld, en zulks op de oude voorwaarden.

De sinjorenstad.

Men schrijft ons op vrijdag uit Antwerpen:

“Wie ooit een dode maged zag”

“De eerste droeve stervensdag”,

zong Ledeganck niet aldus en wel wat zwaar op de hand van Brugge? Toen ik bij het vallen van de avond verleden maandag Antwerpen binnenreed was de Scheldemaagd al drie dagen dood. De stad bewees haar dode de eer, die eens lady Godiva te beurt viel. Huizen dicht, straten leeg. De volgende morgen ... maar dat was geen morgen. 's Morgens ontwaakt een stad. Antwerpen ontwaakte evenmin als het uitgegraven Pompeï ontwaken kan. De stad zag er uit alsof het midden in de nacht eensklaps door een vergissing van moeder natuur dag was geworden en het licht in de straten was zonsverduisteringlicht.

Doch gelijk een bloeiende rozenhof in het uitgegraven Pompeï, zo dit mogelijk ware, trof ik het huisgezin van onze consul-generaal aan. Had men mij in Den Haag niet gezegd, dat iemand het huis van de heer van den Bergh of dat van zijn buurman, dat wist men niet zeker, in brand had zien staan “en we vrezden, dat de familie omgekomen is”. De familie schaterde het uit toen ik hun dat verhaal deed, de dochters met blozende konen, alsof zij een “bataille des roses” meegemaakt hadden in plaats van een bombardement, de heer des huizes, des onbeschadigden huizes, vertelde men me trots hoe heerlijk hij in de wijnkelder geslapen had, zijn hoofd onder het vak met de Cantemerle en zijn benen aan de overkant bij het mineraalwater; en mevrouw verhaalde de meest tekenende

bijzonderheden. Had de heer Griethuizen, ingenieur en aanstaande schoonzoon, niet onverstoort in de mineralen doorgestudeerd en was zijn broer, de attaché consulaire, niet 30 uur lang bij hen in de wijnkelder op visite geweest met een onberispelijke scheiding in zijn haar en manchetten, die een reclame voor zijn wasvrouw waren. En dan lachte de hele familie luidkeels. Natuurlijk waren deze mensen, die voortaan de roem van de Hollandse kolonie uit zullen maken, ook wel eens benauwd geworden bij de gedachte: "hoelang zal het duren?". Maar dan behoefde maar iemand bijvoorbeeld te zeggen: "Hoe zou het met die verzameling vlinders in de ... straat zijn?" Of ieder kreeg zijn goede humeur weer terug. Stel je voor een consulaat waar de menigte twee en een halve maand lang aanschuift voor passen, legalisaties, onderstand, reiskaarten, verblijfskaarten, in één woord voor alles wat het consulaatwezen al kende en voor alles, wat de militaire gouverneur van de stelling Antwerpen er gedurende deze oorlog nog bij gefantaseerd heeft en stel je dan voor, dat in die, zonder overdrijving gezegd, nooit verflauwende drukte onder stapels telegrammen over prijsverklaarde ladingen aanvragen als deze van gevluichte nuchtere Hollanders komen: "Meneer de consul, wilt u niet naar die en die straat gaan en een vlinderverzameling onder uw hoede nemen?" Is zo een Hollandse prikkebeen niet prachtig in zijn soort!

Maar om op ons consulaat terug te komen, weet u dat het woensdagnamiddag vóór het bombardement nog gewerkt heeft en het vrijdagmorgen al weer landgenoten geholpen heeft? Ik vraag voor de hele familie van den Bergh een orde "voor moed, beleid en trouw".

Mij was gezegd, dat er een paar honderd automobielen op de kaai stonden en ik voelde mij verplicht te gaan zien of de wagen van een

vriend erbij was. Daar was een stempel van de Kommandantur voor nodig en zo kwam ik op het stadhuis, waar ik al dadelijk een Antwerpenaar tegen het lijf loop, die een woordspeling klaar heeft. "Weet ge het, het stadhuis is niet door de Duitsers bezet, maar door de Franken." Alle lezers zullen begrijpen dat dit op de heer Louis Franck slaat en zijn beide broeders, die sedert een week gewichtige posten op het raadhuis vervullen.

Nu het kan geen kwaad, dat het dagelijks bestuur krachtige hulp heeft gekregen. Antwerpen had een college, berekend voor vrede-tijd. Daar was in de eerste plaats de goede en brave burgemeester de heer Jan de Vos, een zeventigjarige, die zijn post dankte aan de omstandigheid, dat de katholieke regering geen krachtige liberale persoonlijkheid burgemeester van Antwerpen wilde maken. Hij werd ter zijde gestaan door de oude schepen Desguin, een Waal, die zonderlingwijze belast was met het onderwijs, dat Vlaams moest worden. De medewethouders bestonden uit de heren Cools, een sociaal-democraat, die de Hollandse partijgenoten als zodanig in Holland zeker niet zouden erkennen; van Cuyk, de Jordaensfiguur, u door uw correspondent vroeger dikwijls genoeg beschreven, een grote zware volbloed Vlaming; de schepen Strauss, die de havenwerken met Rotterdam moest laten concurreren, en schepen Albrecht, de enige, die vrijdagmorgen 9 oktober de Duitse onderhandelaar ontving, of liever, de heer Albrecht werd zelf ontvangen en niet mals ook. Die onderhandelaar verwachtte officieren, een generaal, en vond een wethouder, doodmoe van twee maanden overspannen arbeid. Dat moest een hinderlaag zijn. Wat voor nieuwe list hadden die Belgen nu weer bedacht? Zo liet geen Duitse officier zich voor de zot houden en urenlang zag schepen Albrecht vier Duitse geweren op zich gericht.

Toch was, naar mij althans verteld is, de heer Albrecht niet de enige man van het college, die op dat ogenblik in functie was. Er was er nog in: burgemeester Jan de Vos. Wie zou ooit voorspeld hebben dat deze kleine Dendermondenaar, de enige pure Dendermondenaar, die ooit met een West-Indisch tintje geboren is, op zijn oude dag gedoemd zou geweest zijn 's morgens vroeg in een auto, onder het gieren van granaten, zijn Antwerpse poorten uit te rijden, om aan grote Germaanse gestalten de sleutels van de stad aan te bieden? Hij was vergezeld van de vermoedelijk ook donker getinte Spaanse consul - typisch toch, dat een Spanjaard de stad mee redden moest, waar Spanje zelf zo dikwijls huisgehouden heeft - volksvertegenwoordiger Rijkmans en Louis Franck.

Dit is het moment om een nieuwe regel te beginnen. Toen de oorlog uitbarstte en er ministers van staat uit alle partijen benoemd werden, zegde men reeds: "jammer dat Franck er niet is". Franck was nota bene een reis naar Kongo gaan maken, niet vermoedende hoe warm het hier zou worden. Met bekwame spoed komt onze schrandere advocaat en volksvertegenwoordiger terug, zelf vergeten waarschijnlijk dat hij ook raadslid was, want is het voor de meeste mensen de hoogste eer, die ze bereiken, raadslid te zijn, voor de Antwerpse raad was het simpelweg een eer geweest, dat Mr. Louis Franck zich bij de laatste verkiezingen weer voor de titel van raadslid beschikbaar had gesteld. Voor de uitoefening van het ambt had hij toch geen tijd. Het was ook geen werk voor een man van die capaciteiten. Mocht u nu de indruk gekregen hebben, dat Mr. Louis Franck trots is, dan is dat mijn schuld. Hij is het niet. De trouwe lezers van deze krant kennen hem beter, Frank, de chef der familie van die naam, is voor alles een innemend man, met een schone baard en de spreekwoordelijk geworden onwrikbare glimlach.

Dacht u dat generaal of veldmaarschalk von Beseler daar oog voor heeft gehad? Het hele stelletje heren, dat geblinddoekt in een klooster te Mechelen voor hem kwam, interesseerde hem hoegenaamd niet. Hij moest generaal de Guise hebben. Wat, het grootste wapenfeit van von Beseler's militaire loopbaan, de inneming van Antwerpen, tot een klucht maken door met burgerheren te onderhandelen? De woede van de Duitser moet beangstigend geweest zijn. Maar generaal de Guise was al lang weg, alle officieren waren weg, alle soldaten waren weg. De Duitsers bombardeerden een lege stad, en niet uit moedwil, omdat ze zo verwoestend zijn, maar omdat ze niet wisten dat de stad leeg was. Zo werd het heerlijke van de overwinning verzuurd. Hiervan kon de generaal zich toen nog niet ten volle rekenschap geven. Hij dacht aan groot bedrog, zoals op datzelfde ogenblik de Duitse onderhandelaar op het stadhuis, die van Mechelen een andere weg gekomen was en de Antwerpse deputatie dus misgelopen was, ook de werkelijkheid niet geloven kon.

Maar van het ogenblik af, dat von Beseler over het gevoel heen was om met civiele personen te onderhandelen, kon advocaat Franck al zijn talenten ontplooiën. Het talent van Franck en een lege stad was ook eigenlijk het enige wat de heren aan te bieden hadden. Aan de meest bescheiden eisen der Duitsers was zelfs binnen de 24 uur niet te voldoen. Van de 12 verlangde auto's hebben ze er maar 5 kunnen leveren, de paar honderd auto's die ik ben gaan zien, waren alle gestrande of vernielde wagens, een overzetveer op de Schelde was niet meer te vinden, en de forten op de linkeroever schoten nog maar door. Weer is het de bescheiden heer Jan de Vos geweest, die de laatste forten is gaan vragen in het belang van de stad de vijandelijkheden te staken, en zelfs gelukte het de burgemeester een officier te vinden, die bereid was terug te komen om de capitulatie mee te tekenen.

Ik heb een dame gesproken, die dichtbij de wallen woont. Zij is die bewuste vrijdagmiddag, toen de Belgen weg waren en de Duitse troepen de bezetting nog niet uitgevoerd hadden, naar de laatste kanonnen gaan kijken, die niet meegenomen waren en verlaten op de groene bolwerken stonden. De sluitstukken ontbraken. Wie over 500 buitgemaakt kanonnen leest, mag er het wordt “onbruikbaar gemaakte” gerust bij inlassen. Antwerpen liet zich niet tevergeefs 30 uur bombarderen; het beste geschut is meegenomen en alles, letterlijk alles dat voor militaire doeleinden kon dienen, is onbruikbaar gemaakt.

En dan moet u zich voorstellen hoe die verlaten bolwerken door Duitse soldaten beslopen werden. Ze sprongen vooruit, doken weer neer, keken behoedzaam rond en verbaasden zich, dat ze nog levend waren. Mijn vriendelijke zegsvrouw heeft al rondwandelen die middag zo twee Pickelhauben aan het werk gezien. Ze kwamen ten slotte op haar af en maakten gebaren om haar gerust te stellen. Het was of ze op een nog niet ontdekt eiland met inboorlingen geland waren: “Fürchten sie sich nichts!”, riepen ze dichterbij gekomen uit, waarop mijn lieve vertelster geantwoord heeft: “Aber ich fürchte mich nicht,” met een verpletterende nadruk op “ich”.

Toen volgden officiële intocht met parademars en zonder publiek, plechtige uitreiking van ijzeren kruisen op de Grote Markt met muziek en zonder publiek. Begrijpt u wat dat voor de Duitsers geweest is?

U zult toe moeten geven, en dit vast te stellen was de bedoeling van dit schrijven, dat het in de sinjorenstad niet aan groteske tegenstellingen ontbroken heeft. Antwerpen en een banaal beleg, het was het ergste geweest, dat Antwerpen had kunnen overkomen. Ik spreek niet voor nu, ik spreek voor de toekomst,

wanneer alle misère teruggedrongen zal zijn in de geschiedenis, die door eindeloze geslachten bij eindeloze reeksen van pintjes bier oververteld zal worden en het markante avontuurlijke, kluchtige en heroïeke in het tragische lang verdreven zal hebben.

De Echo de Paris schrijft naar aanleiding van de val van Antwerpen:

“Antwerpen is genomen. Dat is de belangrijkste gebeurtenis van de mededelingen van gisteren. Maar men moet er de ernst niet van overdrijven. De inneming van Antwerpen verschaft aan de Duitsers niets dan een onbruikbare haven, die geen enkele weg voor hen opent. Ze levert zelfs het dappere Belgische leger niet aan hen over, dat even ongerept is als het Duitse belegeringsleger kan zijn en dat op de been en een bedreiging blijft. De inneming van Antwerpen geeft dus dat belegeringsleger geen vrijheid ... Met dat al, zal de vijand een zwak gedeelte van zijn veldtroepen in België kunnen missen om naar Frankrijk versterking te zenden. Maar die versterkingen zullen geen al te grote druk oefenen, tegenover het overschot aan troepen waarover de bondgenoten nog beschikken. Ik kan en zal bovendien niets weten te zeggen van onze Franse reserve. Maar ik kan opnieuw de aandacht vestigen op een bericht, dat in de gehele pers heeft gestaan, namelijk dat een Engels leger uit Indië in Frankrijk ontscheept was. Waar dat leger staat, weet men niet.”

Het bombardement van Antwerpen.

Een onzer oorlogscorrespondenten schrijft ons uit Antwerpen op 9 oktober:

In de vroegte telkens snelle stappen van militairen; ze dragen geen wapens meer, en zien er niet krijgshaftig uit. Nog altijd geen burgerwacht te zien. De onzekerheid is niet meer te dragen. Gaat

het toch mis? Is het zelfvertrouwen van de militaire gouverneur van Antwerpen misplaatst geweest, waren zijn proclamaties dan toch in te hoge toon ingezet? Het bombardement heeft toch geen gewicht in de schaal gelegd bij de overweging, of de vesting gehandhaafd zou kunnen worden. Een der sterkste vestingen ter wereld met een heel leger binnen haar linies kan op de vijfde dag van de actieve aanval toch niet in gevaar zijn.

Ik besluit de stad in te gaan, en hoe dan ook, aan wetenschap te komen. De viaduct, op nog geen 80 m van mijn huis, is getroffen, maar veel schade is er niet aangericht. De splinters zijn in de omliggende huizen gevlogen, en alle vensters zijn in stukken. Tot mijn aanvankelijke verbazing is het gebouw van het grote station geheel intact, zelfs geen ruit is gesprongen. En de hele omtrek is er wel bij gevaaren.

Een man uit het volk vertelt mij, dat hij om 5 uur 's morgens na een verschrikkelijke nacht met zijn vrouw, natuurlijk op haar aandringen, besloten had, toch maar te vluchten. Hij was met de zijnen al midden op de brug over de Schelde; maar de soldaten hadden hen, niettegenstaande zijn smeken eraf gejaagd, en de schipbrug achter zich laten springen. Ik leidde daaruit af, dat alle militairen al aan de overkant van de Schelde moesten zijn, want reeds vroeg had het plan bestaan, om bij een val van de vesting te trachten over het Land van Waas zich in de richting van Lokeren-Gent terug te trekken. Maar was de Duitser dan al zo dichtbij, dat men om 5 uur de toegang naar de overzijde voor hem moest afsluiten? Mijn hoofd draaide om.

In een politiepost vroegen ik en anderen om inlichtingen. Men kon er ons geen geven, en weigerde zich met het stadhuis in gemeenschap te stellen, teneinde radeloze vragers te kunnen

helpen, waarvan sommigen bijvoorbeeld willen weten, of er nog gelegenheid was om, nu de gemeenschap met het Land van Waas was afgesloten door de vernietiging van de schipbrug, over Kapellen naar Nederland te gaan. De burgerwachten vonden het veiliger, om in de stevig gebouwde politiepost te blijven, dan zich op straat bloot te stellen; wij moesten het maar zelf gaan vragen. De slimmerds begrepen zeer goed, dat de Duitsers geen stationsgebouw zouden beschieten, dat henzelf zeer goed voor toekomstige operaties zou kunnen dienen, en wensten van deze "chaperonnage" voordeel te blijven trekken. Als ik hen daarop enige opmerkingen maak, die de schijn op mij laden, alsof ik aan hun persoonlijke moed twijfel, pakken ze mij in een eenparige, heilige opvlamming van eer- en standsgedoele bij de arm en gooien mij eruit. Ik ga dan maar weer door.

Onderweg zie ik een priester; in het leger van God zijn er dus ook moedige soldaten. De vorige dag hebben verscheidene in burgerkleden de stad verlaten. Kardinaal Mercier is natuurlijk op post gebleven, en heeft waarschijnlijk menigeen opgebeurd en hem op hogere plichten gewezen.

In de stad kom ik achtereenvolgens door wijken, die in het geheel niet zijn geteisterd, en andere, die verschrikkelijk zijn toegetakeld. De vijand heeft van zijn recht, om de versterkte stad te beschieten, gebruik gemaakt, zodanig dat alle grote gebouwen ongeschonden gebleven zijn. Onze-Lieve-Vrouw, en andere kerken, het stadhuis, met omliggende gebouwen, het atheneum, het koninklijk paleis, de operagebouwen hebben niet geleden. Men heeft het vuur beperkt tot de andere wijken der stad. Ik begrijp nu, waarom de buurt van Zurenborg, waar ik woon, zo verschrikkelijk geleden heeft. Daar zijn we door geen enkel statig bouwwerk beschermd.

Ik ga naar het stadhuis. Ik verneem, dat 's morgens de burgemeester de Vos met de schepen Franck naar de bevelvoerende generaal van het belegeringsleger zijn vertrokken, om over de overgave te onderhandelen. Ondertussen zijn de schepenen vergaderd.

Behalve mijn persoon wachten nog enkele anderen in de grote bovenhal op de komende dingen. Plots valt een granaat, nadat geruime tijd het geschut alleen op de buitenwijken der stad gericht was geweest, in de nabijheid van het stadhuis. De vergadering wordt tijdelijk opgeheven. Zonder iets van hun statigheid te verliezen, gaan de schepenen naar de hal. Ik vraag aan een der invloedrijkste schepenen, wat hij weet omtrent de militaire toestand der fortificatie. Hij kan er niets van zeggen. Sedert de vorige dag heeft men geen bericht van de militaire gouverneur ontvangen. Op mijn vraag, hoe dat mogelijk is, antwoordt de schepen mij, dat in de fortificatie twintig gemeenten zijn, waarvan niet alle tegelijk door de generale staf bij voortduring kunnen worden op de hoogte gehouden van alle krijgsverrichtingen. Dit schijnt mij een vaderlandslievend antwoord toe. Het wil mij alleen voorkomen, dat waar ten slotte op de schouders van het gemeentebestuur van Antwerpen de taak valt, om het gemeentecomplex in de fortificatie aan de vijand over te geven, jegens datzelfde bestuur een exceptionele houding wel mocht worden in acht genomen.

Later blijkt mij, dat de etat major op de eerste dag van het bombardement naar de Kipdorpvest is verhuisd. Midden in de nacht is iemand gezonden naar de militaire gouverneur, om enige vragen te stellen. De onophoudelijk vergaderende raad van schepenen wist niets van de toestand. Het bleek toen, dat de hele generale staf reeds om één uur 's nachts zonder deining achter te

laten vertrokken was, niemand kon raden waarheen. De toestand was zodoende voor het civiele bestuur van Antwerpen buitengewoon moeilijk gemaakt. Alle gezag namelijk binnen de fortificatie was op de militaire bevelhebber, luitenant-generaal de Guise overgegaan. Zelfs is bij proclamatie elke kritiek op diens beleid verboden. Welke houding moet het gemeentebestuur, dat altijd van zijn rechten, om over het lot de stad te beslissen, is ontzegd gebleven, in deze onverwachte verwickelingen aannemen? De beslissing over het wel en wee van gemeente en inwoners in handen laten vallen van een zonder spoor verdwenen verantwoordelijke persoon? Afwachten, of er een verandering komt in de militaire situatie der fortificatie, waaromtrent men voortdurend geheel verkeerd schijnt te zijn ingelicht? Kan men aannemen, dat generaal de Guise de zware verantwoordelijkheid van een bombardement, met als gevolg het verlies aan mensenlevens en goederen zou op zich hebben genomen, om reeds de volgende dag, nadat de burgerij in het volle vertrouwen op het beleid van het militair bewind haar bloed zou hebben gestort, zijn post te verlaten, en op even lichtvaardige wijze de aangenomen verplichting op te geven, als hij het nutteloos geworden offer had geëist?

Zal men afwachten, of de militaire gouverneur misschien na een simpele inspectie gedaan te hebben, terugkeert, en de leiding der fortificatie weer op zich neemt? Maar ondertussen gaat het meedogenloos beschieten voort, en worden offers aan eigendommen en mensenlevens gebracht, die wellicht tot niets dienen. Is het leger vertrokken en wel zonder de overheid te verwittigen, die daarna snel en energiek een lang ontwend beheer van de stad zou moeten in handen nemen? Na lang overleg is men tot het besluit gekomen, dat de onmacht om langs militaire weg het bombardement te doen ophouden, gebleken is, en dat geen andere

weg overblijft dan de gebruikelijke vraag naar de voorwaarden voor een capitulatie. Er rijzen hier nieuwe moeilijkheden: weet de generaal bevelvoerder van het belegeringsleger, dat de toegang tot de stad open is? Dan zou hij de eisen kunnen stellen, die hij verkiest want alles moet aan het beleid worden overgelaten van de twee afgezanten, die van het college van schepenen volstreekte volmacht hebben meegekregen, om het verdrag van overgave tot een goed einde te brengen.

Een nieuw schot bewijst de onmogelijkheid van voortzetting der beraadslagingen. Er ontstaat een algemene neiging om naar lagere gewesten af te dalen. De keldergewelven van het raadhuis zijn waarschijnlijk wel de veiligste schuilplaats in de ganse stad. Enige dames van overheidspersonen vragen toegang tot de kelder. Vooral een van hen zal mij levendig in gedachten blijven. Nadat zij met stijgende onrust en angst gewacht heeft op het openen van de kelderdeur, die door de bevoorrechten, die al een plaats onder de gewelven gevonden hebben, met kracht tegen nieuwe indringers verdedigd wordt, gaat eindelijk na een energieke bons van een reusachtige politieagent de toegang open. Achter ons dringen al een paar mensen uit de volksklasse aan, met minder angst trouwens dan de dame. Haar voornaamste gedachte als zij binnengelaten wordt, is de deur onmiddellijk achter zich te doen sluiten: "Gauw, gauw dicht, anders komt het volk erin". Het is een voorrecht van sommige vrouwelijke naturen, om ook in de allermoeilijkste omstandigheden een "grande dame" te blijven.

In de kelder is nog voor honderden meer plaats dan voor hen, die er zich reeds bevinden. Onder een hecht betongewelf een schilderachtig verslagen groepje mensen. De schepenen van Antwerpen, statig gebleven, en met klaarblijkelijke grote kalmte in het midden op een rij stoelen. Langs de wanden op stoelen, bedden

en over planken gelegde matrassen, enige dames, kinderen en mannen. Er heerst berusting bij velen, zenuwachtigheid bij sommigen, die onmiddellijk over kan slaan in wanhoop.

Een harde slag; men ziet vele vrouwen samenkrimpen; in een hoek een zenuwachtig geweest. Ieder kijkt aandachtig naar de wanden en schijnt er het weerstandsvermogen van te taxeren. Wij zijn onder het regime der "terreur". Een tweede donderende knal: thans schudden de muren en ik vraag me af, of wij hier veel veiliger zijn dan elders. In dezelfde hoek van zoeven begint een hevig gegil; men hoort een lichaam vallen en ziet een vrouw in crisis, met armen en benen slaan. Het is dezelfde dame, die zoeven een reddingsboot voor zich alleen wilde hebben. Alsof dit een sein is, beginnen alle vrouwen en sommige kinderen te jammeren. Het is nutteloos en afschuwelijk. Gedurende enige tijd denkt men in een gekkenhuis te zijn. Alles bedaart weer, behalve de dame die met mankracht moet worden gekalmeerd, en wier snikken nog geruime tijd aanhoudt. De eenvoudige vrouwen hebben het meeste zelfbedwang, zij denken terstond aan haar kinderen, schijnen zich te schamen, en liefkozen de kleintjes.

In de zijgangen verspreiden zich de mannen, en bespreken de toestand. Daar valt menig hard woord. De schok is al te onverwacht geweest, de dagbladen hebben onder de druk der censuur aan de ene kant de toestand te rooskleurig voorgesteld, aan de andere kant de paniek versterkt toen de burgerij beter tot rust ware aangemaand. Ieder rekende op nog ten minste twee maanden weerstand, en nam uit vaderlandsliefde de beschieting op de koop toe. De roekeloosheid, waarmee het ultimatum, dat aan het bombardement is voorafgegaan, beantwoord is, slaat allen tot woede. Wie tot zulk een gewichtige maatregel overgaat, heeft zijn plichten naar behoren te vervullen.

Tot de dames dringt de deur van een sigaret uit een zijgang door. Een van hen, die voor het overige met een van schrik aardkleurig gelaat al de tijd onbeweeglijk heeft gezeten, protesteert tegen deze inbreuk op de welvoeglijkheid. Zij is enkel nog maar doodsangst en etiquette.

20 oktober 1914

Churchill over Engeland's aandeel in de verdediging van Antwerpen.

Churchill heeft aan de afdeling marinetropen welke van Antwerpen is teruggekeerd, een boodschap gezonden, waarin hij allereerst hulde brengt aan hun flink en dapper gedrag en dan verder een reeds lang verwachte verklaring aflegt omtrent Engeland's aandeel in de verdediging van Antwerpen. Het zenden van de marinebrigades naar Antwerpen heeft hun oefening enige tijd onderbroken. Ze werden uitgekozen, ten eerste omdat ze dringend en bitter nodig waren, ten tweede omdat mobiele troepen niet beschikbaar waren voor de vestingdienst; ten derde omdat zij het dichtst in de buurt waren en het snelst konden worden ingescheept en hun oefening, hoewel nog niet voltooid, even ver was gevorderd als die van een groot deel van de troepen die Antwerpen verdedigden en als die van de vijandelijke troepen welke de vesting aanvielen.

De zending van de marinedivisie naar Antwerpen is geen op zichzelf staand feit, doch maakt deel uit van een grote krijgsverrichting tot ontzet van de stad. Andere en machtiger overwegingen hebben de uitvoering daarvan belet.

De verdediging van de binnenste fortengordel van Antwerpen had nog enige dagen voortgezet kunnen worden en de marine divisie is alleen teruggetrokken toen ze order kreeg dit te doen, daarbij

gehoorzamend aan de algemene strategische toestand, en niet tengevolge van een aanval of druk van de vijand.

De verlenging van de verdediging, te danken aan de komst van deze divisie, heeft het mogelijk gemaakt de schepen in de haven onklaar te maken en menige maatregel van belang te nemen. Het is nog te vroeg om een oordeel te vellen over de invloed, die een uitstel van de overgave met vijf of zes dagen kan hebben gehad op de afloop van de grote slag in Frankrijk. Maar het is zeker, dat het vasthouden voor Antwerpen van ten minste 60.000 Duitsers van grote invloed is geweest.

Afgezien van de onschatbare militaire ondervinding, tijdens het bombardement door de divisie opgedaan, is zij getuige geweest van het meedogenloze optreden van de Duitsers tegen een kleine, onschuldige staat. Deze feiten zullen allen aanvuren om binnen de kortst mogelijke tijd weer tegen de Duitsers in het veld te staan.

Het Belgische volk zal nooit vergeten dat de Engelse marineafdelingen het in het donkerste uur van ellende hebben bijgestaan, gelijk, indien het God behaagt, zij het zullen bijstaan als België zijn zelfstandigheid door de legers der bondgenoten zou hebben herkregen.

Van Antwerpen naar Brussel.

Men schrijft ons uit Roosendaal:

Ik seinde u voor het ochtendblad in het kort een indruk van onze autotocht over Antwerpen naar Brussel. Hier volgen nog enkele aantekeningen over deze reis.

Voor het binnenkomen in Antwerpen moesten we dit keer uitstappen aan de heerweg in Merksem, waar Duitse marinematrozen ons verwezen naar de Kommandantur. De plaatselijke commandant is er met zijn staf gevestigd op het kasteel Beukenberg. Aan de poort een lange file van mannen maar dankzij onze aanbevelingsbrieven en vooral ook aan ons Nederlanderschap, waardoor we ons nu in België zowel tegenover de Belgische als tegenover de Duitse overheid zo'n beetje als verwende kinderen gevoelen, mochten we ook hier aanstonds doorgaan, de brede oprijlaan langs naar het deftige huis, dat hier wel heel idyllisch ligt tussen het gouden herfstgeboomte, omringd door nog nagloeierende late bloemen in de perken.

Er staat aangeschreven, dat alle mannen van 16 tot 60 jaar, om in Antwerpen binnen te komen, hun passen moeten laten aftekenen. Een maatregel, die de terugkomst van de vluchtelingen zeker aanzienlijk zal remmen, vooral omdat de commandant hiervoor slechts op bepaalde uren zitting houdt.

In de weidse hal, op het smyrnatapijt, voornaam interieur met een keur van schilderijen aan de wanden, kwam een marineofficier ons zeer hoffelijk tegemoet. Want de mannen van de vloot, langs alle rangen, die hier nu de bezetting vormen, onderscheiden zich door hun eenvoud en hun vriendelijke goedmoedigheid weldadig van tal van hun makkers uit het leger. Met toch even iets van weemoed, die zo weldadig aandoet tegenover veler hooghartige, triomfantelijke toon van overwinnaars, sprak deze jonge zeeman zijn deernis uit over al die ellende in het arme, kleine land als gevolg van de oorlogsnoodzakelijkheden.

Hoewel de tijd reeds verstreken was, ging hij zelf binnen in een van die deftige zalen, waar de kolonel aan de lunch zat, om toch nog

onze papieren van diens handtekening voorzien te krijgen. En dadelijk kregen wij het bewijs: “Herr die en die kann nach Antwerpen hin und zurück passieren”, met de verschillende ondertekeningen en parafen, heel secuur, en voorzien van het stempel der Kaiserliche Marine Kommandantur rondom de Duitse adelaar. Voor de auto's was daarbij een groot papier met rode letters, dat deze wagens niet in beslag genomen mogen worden en vrij konden doorgaan.

Toevallig woonde ik hier een gesprek bij van een Belgische suikerfabrikant met de innemende luitenant. Of de fabrieken in Antwerpen weer in werking gesteld mochten worden? Wel natuurlijk, hoe eerder hoe beter. Maar aan wie kunnen wij ons product verkopen? Toch immers aan iedereen, die het van u nemen wil, aan Belgen, aan Duitsers. Of denkt u, dat wij in deze moeilijke tijden 's morgens ook niet graag ten minste suiker in onze koffie hebben?

Sedert donderdag, toen wij alleen maar even aan de grens bij Putte aangehouden waren, bleek de controle aan de toegangen tot de stad aanmerkelijk verscherpt. Maar overal stond naast de matrozen met het geweer op schouder, een Belgisch burger, die de landskleuren om de arm droeg: een lid van de commissie voor orde en veiligheid, en met een vrijgevig handgebaar bewoog hij de post tot wat gemak van beweging.

Ik seinde u reeds de uitslag van mijn onderhoud met een der directeuren van de Nationale Bank te Antwerpen over de geldwaardigheid der bankbiljetten, waar men in ons land aan twijfelde. Een landstormman schilderde er voor de poort. Hij zag er wat moe en mistroostig uit. Ja, vertelde hij, bij Leuven had hij drie dagen in de loopgraven gelegen, dag en nacht door zonder enig

voedsel dan zijn noodrantsoen, de keel verschroeid van dorst. En hij behoorde tot de zeven van zijn hele regiment, die ongedeerd daarvan waren teruggekeerd. Toen haalde hij onder zijn kakibuis het portret te voorschijn van zijn vrouw en twee snoezige kinderen. Dat liet hij ons zien, zonder spreken. Maar al duurde het ook nog zo lang voor hij weer thuis terug mocht komen, hervatte hij zich, eerst moest en zou Duitsland overwinnen. We spraken over de slag aan de Aisne. O, dat was enkel een krijgslist van het Duitse leger, om de verbondenen hier zo lang op te houden. Op 's keizers bevel hadden de Duitse troepen niet in Parijs mogen binnengaan, omdat daar immers pest heerst. Hun officieren hadden het hen zelf verteld. Maar inmiddels trokken de vrije legerafdelingen over Oostende naar Calais, om, voegde hij er als een zwaar geheim fluisterend aan toe: om van daaruit over het kanaal heen Londen te gaan bombarderen met hun zware geschut ...

Hij was een ernstig man, een ontwikkeld man: boekhouder van een grote fabriek. En hij vertelde al deze verbluffende enormiteiten met een rustig, rotsvast vertrouwen, dat alle tegenspraak uitsloot. De officieren hadden het hem zo verteld. De officieren, die al evenmin op de hoogte blijken van wat in de oorlog buiten hun directe omgeving gebeurt, als de naïeve soldaten.

Een ogenblik later hadden wij een kenmerkende ontmoeting. Op verzoek van een gevluchte familie zouden we gaan zien of haar huis ongedeerd was, ergens in een straat, die we niet kenden. Het was leeg op de Kunstlei. Maar daar kwam een heer aan, en terwijl de chauffeur reeds remde riep ik: "Och meneer ... meneer kunt u ons ook ..." Maar de voorbijganger deed of hij niet hoorde, en keerde met versnelde pas terug. We haalden hem in, begonnen weer te vragen. Hij haalde de schouders op, antwoordde even "comprends pas", en ontweek ons opnieuw.

Toen begreep ik: “Wij zijn Nederlanders!” riep ik hem na. En meteen stond hij stil, groette, kwam naar ons toe. “Duitsers antwoord ik niet, nooit!” zei hij met felle nadruk. “Ieder, die mij wat vraagt, krijgt op zijn hoogst: Comprends pas”.maar inmiddels zat hij al naast de bestuurder om ons te loodsen. Hij was een Belg, vertelde hij, vertegenwoordiger van een Nederlandse meubelfabriek, die hij hier opgericht had en tot bloei gebracht door 15 jaar lang hard werken. Een granaat had er de vlam ingestoken, alles vernield, de grote voorraden verbrand ... niets, niets als een puinhoop. En geen cent assurantie uitbetaald natuurlijk. Dus eer hij een Duitser te woord zou staan ... liever beet hij zijn tong af!

Onder het wachten op onze besprekingen in het raadhuis, gingen de dames wat wandelen. Zo stapten zij een winkel van herenartikelen binnen, wandelen zonder winkelen is voor dames nu eenmaal onmogelijk, zelfs in een gebombardeerde stad, en daar vernamen zij een klein drama. De eigenaar van het magazijn was gevlucht met zijn gezin. Een van de winkeljuffrouwen was dapper ter bewaking achtergebleven. Die morgen had een Duits officier tegen het luik geklopt, ze had opengedaan, en hem op zijn dringend verlangen dassen en andere zaken verkocht voor rond 100 frank. Maar toen had hij betaald met een bon. De juffrouw, bezwaard door haar verantwoordelijkheid tegenover de patroon, had de deur zorgvuldig achter zich gesloten, en was met het bewijs naar het stadhuis gestapt, om er geld voor te krijgen. Ze trof er meer winkeliers, met dergelijke papiertjes. Doch vanwege de Kommandantur was hun gezegd, dat deze bons zonder stempel waardeloos waren. Ze kregen de waarschuwing mee om dus niets meer op die manier af te geven. De winkeljuffrouw was tot tranen toe begaan met de gevluchte patroon om dit akelige bankroetje. En haar vertrouwen had zo geleden, dat ze maar aarzelend Hollandse dames durfde te helpen.

Intussen hoorde ik in een troepje Antwerpse baliekluyvers spreken over het beloofde land van de loodsen aan de dokken. Ze raadden een makker om er toch heen te gaan, want daar was het, met verlof, de laatste tijd geweest: “vrij gappen.”

De klokken luiden. In de Antwerpse Tijdingen in is het volgende bericht verschenen:

Zondag zijn voor het eerst weer de klokken op de Antwerpse kerktorens geluid.

Deze vertrouwde klanken vertolkten niet alleen de gemoedstoestand der Duitsers, maar waren ook voor de godsdienstige bevolking een geestelijke opwekking. Zij verkondigden de blijde tijding dat geregelde toestanden weer zijn ingetreden, dat wij ons in goede betrekkingen tussen Belgen en Duitsers mogen verheugen, en dat onze moederstad Antwerpen haar kinderen tot zich roept.

Naar aan de Frankfurter Zeitung wordt medegedeeld, is aan de stad Antwerpen een oorlogsbijdrage van 30 miljoen frank opgelegd.

Breda, 20 oktober. Gisterenmiddag heeft in het door de Duitse troepen bezetten fort Brasschaat een kruitontploffing plaats gehad. Drie Duitse soldaten werden ernstig gekwetst. De oorzaak moet liggen aan onvoorzichtigheid van de Duitsers.

Van Antwerpen naar Brussel.

Men meldt ons uit Rosendaal:

In het veilig bewustzijn der deugdelijkheid onzer papieren, tuften wij tegen de avond Antwerpen uit naar Oude God. De marinematrozen, met hun ruige, blote nekken, geweer op de

schouder, schoten herhaaldelijk uit hun witgouden schildershuisje te voorschijn, wanneer zij reeds in de positie gesprongen bemerkten dat zo waarlijk enkele burgers deze auto's bezaten, in de eindeloze file van maar voorbij jakkerende zware motorwagens met officieren. Doch onze aanbevelingsbrieven deden wonderen. Als zij ze ingezien hadden, maakten de meesten zelfs het militair saluut, zodat wij onze boezems van fierheid voelden zwellen.

Maar de omgeving was er al spoedig waarlijk niet naar om een waan van ijdelheid te bestendigen. Want wanneer er iets geschikt is om de wereldse ijdelheid te manifesteren, dan is het nu wel een tocht door de geteisterde gebieden van het arme Belgenland.

Reeds hebben anderen ons verteld van de verwoestingen langs de steenweg Antwerpen-Brussel, van de gruwzame verminking vooral in het lichaam van die door de eeuwen gelouterde burcht van vroomheid, de Mechelse Sint Romboutskerk, met haar deuren als een serene hunkering ten hemel omhoog in vurig gebed.

Onder de vallende schemer, de melaatse plekken der wijd omgeraseerde en deels verwoeste forten, ver doorgezielt in de vredigheid van het landschap. De gevallen bomen, de vergruizelde huisjes, de platgetrapte akkers, waar de kadavers van het door kogels en granaten gedode vee reeds weggevoerd waren, de wegen opgestuwd en met diepe vallen en kuilen, de tramrails afgebroken en verkronkeld onder het brute geweld.

“Onze auto behoudt zijn goede zin” zegde onze montere chauffeur “hij danst maar cake walk”.

Inmiddels echter wapperen nu van al de Antwerpse forten de vaantjes der Duitse regimenten, die ze opnieuw bezet hebben, die er naarstig aan de arbeid zijn om wat er stukgeschoten is te

herstellen, en hun geschut te plaatsen en: “Laat ze nu maar komen. In geen half jaar krijgen de geallieerden ons weggebombardeerd uit deze, immers waarlijk zeer krachtige versterkingen”, zegde ons een Duitse marineofficier.

De kleinere dorpen zijn alle verlaten. Zij liggen als verstorven in de vallende schemer, zonder spoor meer van leven, zonder een vonkje van licht, met hier en daar reeds de ontbinding. En die sjofele zwervers, die er schuw rondwaren, grauwe zak op de rug, zijn er als de nachtelijke roofdieren, om zich tegoed te doen aan het aas. Spookachtig steekt één ongeschonden wiek uit het in elkaar gezakte lijf van een molen.

Tegen het eenvoudig monument als herinnering aan het automobielongeluk, waarbij baron van Zuylen van der Haere hier is omgekomen, staat een gebroken oorlogskar aan. En zo komen wij in Walem, waar de Duitsers bij fakkels bezig zijn de werken van de Antwerpse waterleiding technisch te herstellen, midden in de hopen van puin, waar eens de vreedzame huizen van de welvarende dorpen stonden. Nu enkele brokstukken van bruingeschroeide muren, hier en daar met een lap behangsel erlangs, een dak zonder pannen, scheef weggezakt op een stuk metselwerk, dat van kogelgaten doorzeefd is en dan nog weer een in verband gebleven woning, dreigend, als verstart met de flarden van een gordijn, dat even wappert op de wind, door de donkere gaten van een stukgeschoten venster. De voordeur is met bijlen open gehakt. Door de bres in het versplinterde hout een donkere laagte, waarin uit een wijde scheur het buitenlicht binnendruift.

In een wonderlijk bezielde blankheid verrijst voor ons uit de Mechelse toren. Over de velden, de woelingen van opgeworpen zand langs de loopgraven. Een hoopje aarde aan de weg, een ruwe

plank erop, met wat hooi, en de namen in krijt van wie daaronder begraven liggen. Inderhaast een kruis erop gekrast. Een oude vrouw wroet in het puin, zoekt, zoekt, ...

Een wolkbreuk van hagel heeft alle ruiten over de kassen stuk geslagen, waar de vermaarde fijne Mechelse groenten, de delicatessen van asperges de Malines worden gekweekt, en weer zo'n invalide molen met nog maar twee ongeschonden wieken als in verbijstering geplaatst.

In de schilderachtige kronkelstraten der oude stad, ontrollen mij zeldzaam uit die gegeselde en mishandelde huizen zo zoetjes de meedogenloze, kwispelende witte lappen aan een stuk uit de vensters gestoken, de zielende vredevlaggen. Wankele of gescheurde muren of ingestort, door de gesloten luiken van kogels geperforeerd, de open ruïnes op weer en wind, al het gemetselde ontzet, verwrongen tot de wonderlijkste verhouding van wankel evenwicht, de kale gebinten, de dakgeraamten met nog een paar leien erop, omver geploft in een stille oude hof, en nog een rood bloempotje op het afgebroken arduin van een vensterbank, waar een geranium in verwelkt is.

Maar de overal ordenende Duitsers hebben de ruïnes hier en daar reeds weer afgezet met staketsels. Doch de straatverlichting is nog niet hersteld. Achtergebleven landstormmannen, de kakihoezen over hun helmen, gaan rond door de sombere verlatenheid met hun zaklantaarns. De stenen wegjes van de straten zijn lang verwaarloosd met vertrapt stro, met hopen vuil en veel scherven van flessen. De mannen der bezetting hebben wat stoelen en tafels uit de ruïnes gehaald en buiten neergezet langs de rooilijn. Zij zitten er in de schemering hun lange Duitse pijpen te roken. Een geur van gezelligheid, die ze toch ook wel moeten zoeken in de

troosteloosheid van zo'n stukgeschoten leeggevluchte stad, waar als een stom verwijt nog die wreed gapende wonde spreekt in het eerwaarde lichaam van de kathedraal op de markt. Er is om de voet van deze verminkte reus wat klein plantsoen binnen een ijzeren hekje. De coniferen groeien er onwetend voort, en lege wijnflessen zijn er overal omheen geworpen in pluizige plokjes hooi. Een zwervende hond zoekt er naar zijn meester.

"Wat een jammer, wat een jammer" zagen wij op het kerkpleintje omhoog naar de onherstelbare verminkingen van het in eigen atmosfeer verweerde gesteente, en we voelden ons klein en huiverig worden van deernis. Een jonge vrouw in ons gezelschap was deze lente nog hierheen ter bedevaart geweest. Ik zag haar gezicht zielig bleek en tranen welden in haar kinderlijke ogen.

"Jammer, jammer!" kwam een der schildwachten voor de poort naar ons toe. "Het is immers hun eigen schuld. Volle 10 weken hebben wij onze handen aan België vol gehad, dat is te lang voor zo'n kleine natie, maar nu het hier eindelijk gebeurd is, trekken wij kort en bondig naar Engeland door en naar Parijs!".

Een zwaarbaardige reservist hield zich even bij ons op. "Ge moet aan de Kommandantur een bewijs gaan vragen om binnen te mogen, dan kunt ge schone kunst zien. Onze wachten staan ervoor om al die kerkschatten te bewaken." Wij keken elkander eens aan en glimlachten weemoedig. "Bewaken!", herhaalde er een. En zo'n geweldige zware, hoge legerauto snorde binnen, en de slag van de motor echode fel door de verlatenheid. Officieren in hun decoratieve uniformen stappen haastig uit en hun gespoorde stappen klonken hard door en weergalmden in de kerkgewelven. Zakelijk wezen zij elkaar de uitwerking van het geschut; bespraken op luide toon de technische bijzonderheden. Dan klaroende de

hoorn, een sirene gilde hoog op en de auto was reeds weer uit zicht verdwenen. Maar nu traden aarzelend een paar ruige Landstomsoldaten nadert, ongeschoren, bestoven en moe. Zij draalden, keken beduusd omhoog en waagden het dan, zoetjes lopend op hun tenen.

In het hoofdportaal bleven zij staan, de mutsen in de hand, waaronder de voorhoofdsstreep wit was, boven het bronsbruin van hun gezichten. Hun weemoedige ogen zochten het wijwaterbekken, toen sloegen zij overgegeven een kruis. Op hoeken van donkere straten en steegjes schoten hier en daar nog enkele bewoners samen. Hun hese stemmen fluisterden heet; hun kijkers spiedden schuw rond; en als een soldaat gemoedelijk hen aan wilde spreken, schrokken zij recht, verstonden niet in hun angst, stamelden een verontschuldiging.

Het was troosteloos, koud en ontzenuwd huiverden wij, de kragen van onze jassen omhoog.

Zwerftochten op het oorlogsterrein.

Vanuit Sas van Gent moesten we om Holland te bereiken, weer België in om via Antwerpen en Putte naar Rotterdam te komen. Het kanaal van Gent naar Holland is tot vlak bij de grens scherp bewaakt, en overal troffen we weer de dijkjes, die nergens toe gediend hebben dan om het verkeer te bemoeilijken.

Bij de Schelde verwachtten we de door de Duitsers herstelde schipbrug, maar zagen, dat men nog niet zo ver is. Wel is er aan gewerkt, en hebben ze een gedeelte van de verbroken botenreeks hersteld, maar klaarblijkelijk is in dit niet snel genoeg gegaan, en stellen ze zich voor het ogenblik tevreden met de veerpont, waarop

we gelukkig al weer veel terugkerende vluchtelingen aantreffen. De pont wordt eveneens bediend door Duitse matrozen.

Antwerpen is reeds niet meer in de toestand, waarin we het vorige zaterdag hebben aangetroffen. Het aantal soldaten op de Grote Markt is thans niet groot meer en vele inwoners bewegen zich op de straten. Trouwens om misverstanden te voorkomen, wil ik er hier nog even de nadruk op leggen, dat er wel degelijk op de dag der bezetting door de Duitsers heel wat Antwerpenaren in de stad waren, en dat dikwijls de luiken van een bewoond huis gesloten waren, uit vrees voor de Duitse soldaten.

Voor een café hielden we stil en vulden de radiator met een emmer drinkwater, die we zonder moeite kregen. Weliswaar is de waterleiding buiten werking, maar de goede pompen der stad maken dit een kleine ongerief voor Antwerpen, Evenzo is het gesteld met de prijzen der levensmiddelen. Nooit is er in deze oorlog een stad door de Duitsers genomen, die zulke enorme voorraden van levensmiddelen bezat. Reeds toen de stad door de Duitsers bezet was, reden Belgische machinisten nog terug en haalden locomotieven met de meest uitgezochte voorraden uit de genomen vesting.

De prijzen in de cafés zijn dan ook volstrekt niet gestegen en er bestaat hoegenaamd geen aanleiding dat ze zouden stijgen.

Ook de commandant von Schütz, die mij hier zaterdag ontving, heeft, zoals ik zie, reeds voor een andere plaats gemaakt, terwijl de straten weer geheel normaal geworden zijn en de versperringen opgeruimd.

Voor het stadhuis vinden we een auto met de Nederlandse commissie, die het werk, om de vluchtelingen de terugkeer gemakkelijk te maken, voortzet.

In Nederland bij Putte, vraagt de douanebeambte het nummer van mijn auto.

Het voorste hebben we in Brugge op een versperring verloren, maar kijkt u maar even van achteren, daar staat het nog.

U hebt nog voor, nog achter een nummer, heet het dan, maar rijdt u maar door, we zullen Nederland niet lastig vallen. En zo reed ik zonder nummers naar Rotterdam, blij de verschrikkingen van de oorlog ver achter mij te laten.

21 oktober 1914

Breda, 20 oktober. Kardinaal Mercier is gisteravond te Mechelen teruggekeerd.

Vanavond van Antwerpen teruggekeerde Nederlanders delen mee, dat zich thans te Antwerpen veel minder troepen bevinden dan de vorige dagen. De in de straten opgestelde machinegeweren zijn weggenomen en vermoedelijk naar het front overgebracht. De bezetting van Antwerpen bestaat thans behalve uit marinesoldaten en oudere landstormplichtigen. De waterleiding te Antwerpen werkt enkele uren per dag, doch alleen voor de benedenverdiepingen, voor de bovenverdiepingen kan nog niet genoeg druk geleverd worden, doch binnen enkele dagen hoopt men ook dit te verhelpen. De Antwerpse politieambtenaren worden door middel van advertenties teruggeroepen. Heden zijn van enkele groothandelaren de voorradige eieren tegen 10 centiemen per stuk door de militaire overheid opgeëist. Er is een commissie van

architecten gevormd die zich hier belast met het opnemen van de veroorzaakte schade.

Berlijn, 20 oktober. De Hamburgse senator Strandes is naar België vertrokken om de post van burgerlijk gouverneur van Antwerpen op zich te nemen.

Het bombardement van Antwerpen.

Vrijdag, 9 oktober.

Een onzer oorlogscorrespondenten schrijft ons:

Ik ga even op het plein kijken, en tegelijk een luchtje scheppen, want het is in die zenuwachtige atmosfeer moeilijk meer uit te houden. Van de twee granaten, die in onze nabijheid gesprongen zijn, en die beide op het stadhuis gericht waren, is de eerste door de kroonlijst en de voorgevel van een winkelhuis (Caillau) tegengehouden, en heeft dak en bovenverdieping uit elkaar geslagen. De tweede is vlak bij de zijgevel van het raadhuis in de grond geslagen, en heeft een diep gat geopend naast de fundamenteën: dit was de schok, die door de kelderwanden gedaverd had. De grote straatkeien zijn als een milde regen overal door de ramen geworpen: het is een kartets geweest, waaruit behalve schermen ook busjes rondgeslingerd zijn, met naar ik meen, een olie gevuld. Deze busjes hebben een lengte van negen en een dikte van bijna vier cm, en bestaan uit met een dun blikplaat bedekt bevallig cylindertje van bordpapier, dat aan beide zijden met kurken gesloten is, alsof het een handvat van een fiets is. Ik heb acht busjes opgeraapt, die uit dezelfde kartets gekomen waren. In een huis zou daardoor brand zijn verwekt.

Terwijl ik op straat rondscharrel hoor ik een bom die in de Onze-Lieve-Vrouw slaat. Ik ga weer in de kelder. Enige functionarissen van het stadhuis vertellen mij iets van de ongelooflijke verwarring, door de bombardementen in de stad veroorzaakt. De brandweer is eveneens als een bom uiteengespat. Enkelen waren uitgezonden om onder tot puin gevallen huizen bedolven mensen te gaan rijden; ze zijn nooit meer teruggekeerd, en zijn wel ergens ver buiten de stad eerst tot rust gekomen. Politieagenten zijn bij hoopjes gevluht: uit een stadswijk zijn 40 man met een officier weggelopen. Zij zullen niet meer worden aangenomen. Officieren van het leger zijn reeds gisteren met burgerkleren aan, gesignaleerd op weg naar Holland. Uit de aanliggende gemeenten zijn de meeste burgemeesters en schepenen terstond weggelopen. Naast hen allen maakt werkelijk het gemeentebestuur van Antwerpen een uitstekend figuur.

In zenuwachtige spanning wordt gewacht op de terugkeer van burgemeester De Vos, en schepenen Franck. Langzamerhand bedaar het bombardement. In de verte een zware slag, en dan niets meer. Ik ga naar buiten, juist bijtijds om te midden van uitgelopen nieuwsgierigen vier Duitse officieren te zien aankomen, voorafgegaan door een soldaat met een kleine witte vlag, en gevolgd door een andere met een geweer. Ze vragen de schepenen ten stadhuize te spreken, die hen in de vergaderzaal ontvangen. De beide afgezanten zijn voorlopig als gijzelaars achtergehouden. Met hen kan trouwens niet over de overgave worden onderhandeld. Na korte tijd ziet men de onderhandelaars naar buiten komen, en onder geleide van een gardeville gaan ze op zoek naar de militaire gouverneur van Antwerpen. Per automobiel wordt naar hem gezocht, doch hij blijft onvindbaar. Dan worden de voorwaarden voor de onmiddellijke beëindiging van het bombardement aan de gouverneur der provincie betekend.

In de kelders is de geestdrift onbeschrijfelijk. Het vaderland komt minder ter sprake dan de veiligheid der inwoners. Nadat de militaire gouverneur in zo dringende bewoordingen de verantwoordelijkheid voor de verdediging van het land op zich heeft genomen, acht ieder zich daarvan blijvend ontslagen.

Zwijgend gaan de vrouwen uit de kelder naar buiten, en, vertrouwd mij: zonder kentekenen van vreugde. Zij zien er nog lichtelijk gebroken uit.

De troepen kunnen niet meer veraf zijn. De tweede frontlinie, van waaruit een deel der beschieting heeft plaats gehad, ligt op niet meer dan 6 à 7 km van de stad. Het is nu half twaalf. Over een uur kunnen de Duitsers in de stad zijn. Ik ga nog even de stad rond. Overall brandt en smeult het. Hele straten zijn afgebrand, doordat de bewoners weggevloden waren, en de brandweer zijn plicht niet heeft gedaan. In de Van Breestraat bijvoorbeeld zijn 10 huizen namelijk de nummers 17 tot 37 achter elkaar afgebrand, waarbij telkens het vuur langs de kroonlijsten van het ene op het volgende is overgegaan. Op de Groenplaats zijn hotel de l'Europe en de Taverne Royale uitgebrand.

Hedenmorgen heeft de Duitser, na tot zover de grote gebouwen te hebben gespaard, enige schoten gericht juist op de belangrijkste bouwwerken als een waarschuwing voor wat het vervolg van de beschieting zou kunnen brengen. Er is een grote granaat (men zegt van 30 cm) voor het atheneum gevallen, die al de ruiten van dit gebouw door de luchtschok heeft verbrijzeld. Twee granaatkartetsen hebben het Rode Kruishospitaal in mijn straat half in de gruzelementen geschoten, en als ik weer in de Grote-Hondstraat terug ben, zie ik het ganse gebouw in vlammen staan. Een andere is ook, terwijl ik in het stadhuis was, op de

Dageraadplaats terechtgekomen, en heeft daar een enorm gat in de grond geboord, alle ruiten in de omtrek gebroken, waaronder mooie gekleurde vensters van de kerk, terwijl grote keien op grote afstanden van het gat in de huizen zijn teruggevonden. De bom in de kathedraal heeft een opening geslagen in de zuidergevel vlak boven de ingang, doch overigens weinig onheil aangericht. Gelukkig zijn de beroemde schilderijen, die daar hingen, tijdig weggenomen, want anders zouden Rubens' Afnemings van het Kruis, en Franken's Disputerende Christus aan flarden geslagen zijn. De groene doeken, die nu hun plaatsen innemen, bevatten grote gaten. Ook de Augustijnerkerk is getroffen.

Op de Meir kom ik twee Belgische soldaten tegen, die kalm binnengekomen zijn, zonder een vermoeden omtrent de omvang van de ramp. Ze kijken verbaasd op, als de burgers hun mededelen, dat de Duitsers op het punt staan, om de stad binnen te rukken. De omstanders besluiten hen aan civiele kleren te helpen. Als ze gemetamorfoseerd terugkomen ondervraag ik hen over de situatie in de forten. Een van hen was voor de oorlog aan de Nederlandse Opera in Amsterdam verbonden als bariton, en zou juist, toen hij opgeroepen werd, de rol van Valentijn in Faust vervullen. Het is een intelligente man, wiens getuigenissen voor mij waarde hebben. Hij is verslagen over de afloop van het beleg, maar tenslotte niet verbaasd.

Mijn artilleur, V. B. genaamd, diende in het fort ... van de middelste linie; reeds een volle dag had men niets van het opperbevel gehoord. 's Morgens om 10 uur waren er 400 man in het fort, waarvan twee licht gewond. Toen was het opeens zonder klaarblijkelijke reden een *sauve qui peut*. De bezetting liep naar Antwerpen terug. Niemand in het fort wist iets van de toestand, en zodoende hadden zich de wildste geruchten vastgezet, waarvan

geen enkel zo ernstige inhoud had als de waarheid. Mijn zegsman is overtuigd, dat velen der bezetting, die achteraan gekomen zijn, in de handen van de vijand moeten gevallen zijn. Werkelijk ziet men ook dan een half uur later bij de Centrale Statie een Duits soldaat met twee Belgische krijgsgevangenen lopen, die hij bij de polsen vasthoudt. Ze waren, eveneens niets kwaads vermoedend, in de stad teruggekeerd.

Op mijn vraag naar de houding der Engelsen antwoordt de zanger mij, dat die het eerst zijn afgetrokken. Daarop is een paniek gevolgd. Hij staat echter waarlijk geslagen, als hij verneemt, dat reeds om 5 uur 's morgens de toegang voor de vluchtenden naar de linker Scheldeoever door het dynamiteren van de bruggen is afgebroken. Had men zo'n haast om weg te komen, dat er zelfs geen kans moest worden gelaten aan de rest van het bezettingsleger, om zich bij de hoofdmacht van het Land van Waes te voegen?

Ik vraag, waarom de Duitse batterijen zomaar ongehinderd gedurende 36 uur de stad hebben kunnen bombarderen, terwijl men geen enkele poging bewerkte, om hun posities te beschieten. Daarop was immers de hoop van een groot deel der burgers gericht geweest. Hij antwoordt, dat gedurende zes dagen een ballon captif gevuld en wel klaar geweest is om op te stijgen, maar dat dit niet is geschied, daar zij teveel geëxposeerd was. Hij voegde er aan toe, dat gedurende dezelfde tijd de Duitse ballon dag en nacht eveneens geëxposeerd boven is geweest en de stellingen der Belgische kanonnen getrouw heeft aangeduid. Ook de vliegtuigen der Engelse en Belgische vliegers hebben gedurende drie dagen geen enkele poging gedaan om op te stijgen naar de oostzijde van Antwerpen. Zo is het dan ook te verklaren, dat de kanonnen van de vijand volkomen ongehinderd de stad Antwerpen hebben kunnen beschieten.

Hedenmorgen is de paniek bij de forten groot geweest. In de ruimten tussen de forten ... en ... is een kapitein met 200 man plotseling vertrokken zonder zijn luitenant te waarschuwen; deze bemerkte op een gegeven ogenblik, dat een derde van de compagnie al weg was.

Tengevolge van de verwarring der laatste dagen heeft niemand dan ook een inzicht gehad in het aantal troepen, die het belegeringsleger om Antwerpen hebben uitgemaakt. Geen der officieren heeft op de vragen der manschappen kunnen antwoorden, hoeveel Duitsers zij bij benadering tegenover zich hadden.

Deze onwetendheid heeft waarschijnlijk de operaties niet weinig gestoord. Er schijnt, terecht of ten onrechte, bij de soldaten een vaag wantrouwen en een groeiende verbeterheid tegen de Engelsen te bestaan, die hun rol van redders niet al te ruim hebben kunnen opvatten.

Mijn zegsman beklagt de mannen, die zonder argwaan nu waarschijnlijk nog de stad zullen binnenkomen, om een goed heenkomen te zoeken: zullen ze nog in het noorden in de richting van Kapellen weg kunnen, nu de bruggen over de Schelde opgebroken zijn? Hij gaat naar het gasthuis om zich daar te melden, teneinde niet de kans te lopen, om later als deserteur te worden behandeld. Onderweg ontmoet hij zijn commandant eveneens in civiel, die hem aanspreekt. Hij is zeer voldaan over deze ontmoeting: men zal nu later niet kunnen zeggen, dat hij zonder medeweten van zijn superieuren is weggelopen.

Een kwartier later zijn alle voorname punten in de stad bezet, en men ziet in de laatste veste van het door een overmachtige vijand

bestormd België dezelfde karakteristieke uniformen als in Luik, Leuven en Brussel in de straten. Dezelfde zware gestalten bewegen zich met een gelijke gemoedelijkheid en zelfbewustheid bij de paarden en kanonnen. Er vormen zich al groepen nieuwsgierige burgers om een geüniformeerde huisvader met een korte Duitse pijp, en er ontspinnen zich gesprekken, waarin het gebaar het stamelende begrip moet te hulp komen. De vrouwen zijn niet de laatsten, die de vete wensen bij te leggen en reeds vroeg in de middag worden de zaden uitgestrooid voor die korte, ruwe genegenheden van het soldatenleven.

Bij de Schelde donderde onophoudelijk het kanon. Nauwelijks is het overwinnende leger de stad binnentrokken, of de vluchtende bezetting wordt alweer nagezet. De genie is druk bezig, een nieuwe pontonbrug ineen te slaan, en de batterijen werken samen met het leger aan de andere Scheldeoever om de verbinding der vluchtende troepen met de rest van het Belgische leger te verhinderen.

Men schrijft ons:

In ons nummer van dinsdagochtend laatstleden is reeds met een enkel woord een plechtigheid gemeld, die zondag laatstleden te Antwerpen heeft plaats gehad. Wij voegen er nog aan toe, dat daaraan in het bijzonder door de militaire overheid aldaar de grootste waarde wordt gehecht.

Tegelijkertijd zijn godsdienstoefeningen gehouden in de kathedraal en in een protestants kerkgebouw, waaraan door de aanwezigheid van het garnizoen een feestelijk karakter werd verleend. De hoogmis, opgedragen door de Z. W. E. Seller, werd door de Katholieke gouverneur van Antwerpen, generaal Freiherr von Hüne

bijgewoond. De protestantse commandant der vesting woonde eerst de preek bij en verscheen daarna in Onze-Lieve-Vrouw.

Om 12 uur begonnen de klokken te luiden, terwijl de muziekkapellen over de straat godsdienstige hymnen deden horen.

We vernemen van de Antwerpse militaire overheid, dat het haar bedoeling is geweest, aan deze geestelijkheid een symbolisch karakter toe te kennen. Voor haar betekende zij te midden van de krijgsoperaties de inleiding van een Godsvrede. Onder aanroeping van het Opperwezen betuigde het gouvernement zijn ernstige wil, om een tijdperk te beginnen van samenwerking met de burgerij, in de hoop, dat ook zij alles zou willen doen, om de normale toestand te doen terugkeren, en de gemeenschappelijke arbeid zo vruchtdragend mogelijk te doen zijn.

De burgerlijke gouverneur van Antwerpen.

De Hamburgse senator Strandens, die volgens een telegram in ons ochtendblad naar België is vertrokken om de post van burgerlijk gouverneur van Antwerpen op zich te nemen, is een koopman, lid van de firma Hansing en C°, die vooral handel drijft op Zanzibar en Oost-Afrika. De heer Strandens zelf is lange tijd in Oost-Afrika geweest.

Iemand, die hem persoonlijk kent, deelt ons mee, dat de heer Strandens een flink, knap koopman is, een kalm en bezadigd mens. Hij is ongeveer 60 jaar oud.

De toestand te Antwerpen.

Een onzer oorlogscorrespondenten schrijft ons:

De naar Nederland gevluchte inwoners van Antwerpen schijnen weinig lust te gevoelen om naar hun woonsteden terug te keren. De somberste geruchten worden verspreid, en de wildste voorgevoelens fladderen door de verschrikte geesten rond. Het voorgevallene in Leuven boezemt schrik in aan hen allen, die zich nu in hun rampspoed veiliger voelen dan zij ooit hopen te zijn na een terugkeer in eigen milieu en in grotere welstand. Een adem van ontzetting waart door die menigte, die huizen en goederen, in een overijlde vlucht heeft achtergelaten en aan slechts één ding heeft gedacht; het leven en wellicht de eer te redden van zichzelf en het gezin.

Deze onmetelijke schrik is buitengewoon overdreven. Wie als wij de binnenkomst der troepen en hun gedrag in deze stad heeft bijgewoond kan niet anders dan met groot vertrouwen de toekomst tegemoet zien.

Iedere toeschouwer bij het triomfantelijke binnentreden der overwinnaars is getroffen door de soberheid van hun houding, en door het ontbreken van alles wat de wreed getroffen bevolking zou kunnen hinderen. Ik acht het waarschijnlijk, dat het Duitse militaire bewind de troepen voor de intocht heeft opmerkelijk gemaakt op de ware verhouding jegens de burgers, die buiten de krijg staan, en toch zijn ijzeren hardheid hebben ondervonden. Het is niet mogelijk voor velen, terstond te vergeten, dat het vijanden zijn, die door de stad Antwerpen wandelen, maar men moet waarderen, dat zij zonder vertoon of praal en zonder “panaches” de ingenomen stad zijn binnengetrokken. Deze omstandigheid heeft er grotendeels toe bijgedragen, om de verstandhouding van de gebleven burgers met de militairen te maken tot wat zij werkelijk is.

De Duitsers van het garnizoen van Antwerpen behoren voor verreweg het merendeel tot de oudere lichten. De meesten hebben vrouwen en kinderen thuis. Wanneer men door een buitenwijk loopt, ziet men vaak een gebaarde stevige marinier of marineinfanterist te midden van een groepje mannen en vrouwen, en met een dottige jongen op de arm. Het kind wordt vertroeteld en tussen glimlachende ouders geliefkoosd door de goedge reus. De een of ander vraagt of hij zelf kinderen heeft, en dan komt er uit een zorgvuldig weggeborgen portfeuille een portret te voorschijn van een paar kleuters van Germaans was, en een ander van de vrouw. "Denken jullie, dat ik ook niet liever thuis zat bij mijn kleine jongens?" Het vaderland heeft het geëist, en dan moet ieder mee, al is het aanvankelijk nog zo hard. Meestal begint er met de omstaanders een dispuut over de noodzakelijkheid van de oorlog, waarna men niet tot overeenstemming komt, maar de hoofdzaak is, dat de verstandhouding goed is. De verhouding is niet warm, zoals begrijpelijk is, maar er wordt zonder bitterheid gesproken. Vooral het volk begrijpt, dat het allen jongens zijn als zijzelf, door een onverbidlijk bevel opgeroepen. Ze hebben geen schuld. Als er schuld is, dan ligt zij volgens het Belgische volk bij de "Kaiser".

Het volk is verbitterd over de bladen, die op bevel van de militaire overheid de toestand verkeerd hebben weergegeven. Zij hebben een te zwart beeld opgehangen van de Duitse soldaat. Men neemt al die verantwoordelijke mensen kwalijk, dat zij bij het eerste gevaar gevluht zijn, en, na een verbitterde stemming te hebben verwekt, zichzelf aan de plicht te hebben onttrokken, juist nu de burgerij voor te lichten en verder van raad te dienen.

De bevolking herinnert zich nu, dat de Duitser voor het bombardement uit een Taube manifesten heeft doen verspreiden, waarschuwingen bevattende voor een binnenkort wellicht

waarschijnlijke beschieting der stad. Zij zijn door de gazetten met verachting behandeld, het volk heeft nooit aan de mogelijkheid van zulk een bombardement willen geloven, en lachte wat over de bedreiging.

Ik wil niet discuten over de gegrondheid van al deze verwijten, doch enkel vermelden wat in de breinen der massa's omgaat. Het gevolg van deze stemming is, dat de Duitse soldaat daar voordeel van haalt. Er zijn veel Beieren in de stad, waarvan de meesten vrolijke en goedge verschijningen zijn, wat overigens aan hun gevechtswaarde niets afdoet. In groepen gaan ze door de stad, en beantwoorden de groeten der burgers, en salueren meestal het eerst.

Ieder waakt, dat niet te ongelegener ure een gore zatlap een domme streek uithaalt. Ik zag gisteren hoe een aangeschoten kerel een reusachtige Beier stond aan te blaffen zonder kwade bedoelingen, doch niet zonder onmatige hinderlijkheid. De marinier weerde hem geruime tijd met buitengewone goedigheid en kalmte af, maar eindelijk verloren de omstaanders het geduld, en verwijderden de ergerlijke vent niet zonder een rake stomp en een snibbig woord. De soldaat knikte voortdurend goedig, dat men hem niets kwaads aan zou doen.

Men merkt, dat de bezetting zich het zo aangenaam mogelijk tracht te maken, en met ruime gemoedelijkheid zich naar 's lands gewoonten schikt, bekoord door het niet overtollige comfort van het grote stadsleven na een zware campagne.

Ze tracht het contact te hervinden met het van de Duitser vervreemde Belgische volk, en een onbevooroordeeld toeschouwer zal bemerken, dat de man van het volk geen ontstemming jegens

de vijand toont. De officieren worden op straat regelmatig gegroet, en zij salueren vriendelijk terug.

Niemand zal van de burger eisen, dat hij van alle patriottische verwachtingen afstand doet, maar een eerste eis van vaderlandsliefde houdt nu in, dat hij het omvangrijke en ingewikkelde leven van een der grootste handelssteden der wereld niet zou doen kwijnen en de vooruitgang niet door een verkeerd begrepen eigenbelang zou doen vertragen. Een onnodige verarming van een der voornaamste bronnen van 's lands welvaart kan nooit meegebracht worden door welk inzicht ook in 's lands toekomst, dat reden van bestaan mag hebben.

De kans op heilloze conflicten tussen bezetting en burgerij is zeer klein. Voorshands schijnen zij geheel uitgesloten. Een van de voornaamste redenen voor deze verwachting is wel deze, dat Antwerpen een grote stad is. Evenals in Brussel gaat de militair in het stadsleven op. Men ziet hier de Duitse soldaat niet als in kleine dorpjes zijn betekenis overdrijven. De militair treedt in Antwerpen niet anders op dan men het voor de oorlog gewoon was in grote Duitse steden te zien. Ik zou zelfs geneigd zijn te zeggen, dat hij in Brussel minder inschikkelijk is bijvoorbeeld in het straatverkeer dan hier. De reden daarvan zou voor een groot deel hierin liggen, dat de Vlaming hem welwillender tegemoet gekomen is dan te Brussel. De Vlaming is gemoedelijk en voelt voor de gemoedelijke Duitser; de Waal daarentegen is scherp, satirisch, spotlustig, en begrijpt de ietwat sentimentele gemoedelijkheid van de Duitser niet. Zij wekt zijn wantrouwen op, en hij voelt onmiddellijk een glimlach bij zich opkomen, die de Duitse overwinnaar kwetst.

Een tweede reden is, dat hier de hoogste beslissingen in alle zaken, die het bezettingsleger en zijn verzorging betreffen, in handen zijn

van een militair van hoge rang, voor het ogenblik de generaal von Bodenhausch. Momenteel is niet met absolute zekerheid uit te maken, waar de volle verantwoordelijkheid voor menig ongelukkig feit tijdens de verovering van België ligt. Zeker is voorlopig, dat enkele represaillemaatregelen tegen de burgerlijke bevolking door jongere heethoofdige officieren genomen zijn. Waar een ouder beschaafd man van hoge rang en diplomatische vorming aan het hoofd staat van de stad, is te verwachten, dat een misdrijf, door een brooddronken burger gepleegd, niet direct aanleiding zal geven tot zo omvangrijke straffen als elders aan de bevolking zijn toegediend. Iets dergelijks heeft men in Brussel kunnen opmerken. Ieder onbevooroordeeld opmerker heeft de humane wijze moeten constateren, waarop generaal von Luttwitz, de Brusselse commandant, zich door de menigvuldige moeilijkheden van het politieke leven in de Belgische hoofdstad heeft heen geslagen. Het is bijvoorbeeld zeker waar, dat de kranige burgemeester van Brussel, Max, de rechte man is geweest op de rechte plaats, en dat hij het wapen van 's lands toekomst, en zelfs 's lands vlag geruime tijd met opvallende fierheid heeft hoog gehouden, maar niemand mag vergeten, dat deze zo terecht geprezen fierheid alleen mogelijk is geweest door de diplomatieke meegaandheid van generaal von Luttwitz. Een zeer vaderlandslievend en krachtig Vlaams lid der Belgische kamer zegde mij naar aanleiding van een nieuwe bevallige en romaneske onvoorzichtigheid van de heer Max: "Als ik in de plaats van generaal von Luttwitz was geweest, zou ik deze wijze van optreden geen twee dagen geduld hebben. Ik bewonder het geduld van die man."

Een dergelijke houding kan ook van de Antwerpse gouverneur verwacht worden.

Nog een reden, en wel een zeer voorname, bestaat hierin, dat Antwerpen een vrijwel kosmopolitische wereldstad is. In Antwerpen worden alle talen ter wereld gesproken, en zelfs sedert een week ook weer het Duits. Er wonen in Antwerpen belangrijke contingenten vreemdelingen, die door de hele stad verspreid zijn. In normale omstandigheden wonen er bijvoorbeeld ongeveer 20.000 Nederlanders. Ieder voelt, dat zelfs in het voorlopig ondenkbare geval, dat het huidig gouvernement tot avontuurlijke bestraffingen van misdrijven tegen de bezetting geneigd en bereid zou zijn, de overweging, dat zoveel burgers van een neutrale natie daardoor onschuldig zouden moeten lijden, een zodanige geneigd- en bereidheid zeker zouden dempen.

Artilleriegevecht bij Mortsel.

Antwerpen, woensdag 7 oktober.

Een onzer oorlogscorrespondenten schrijft:

Officieren en manschappen, met wie ik spreek, uiten hun voldoening, dat zij zich naar de binnenste fortelinie of naar de rustige linkeroever van de Schelde zullen kunnen terugtrekken. Zij zijn blijkbaar vermoeid, en erger; ik zou bijna zeggen dat bij allen het heilige vuur niet meer gloeit.

Ik blijf nog wat met een groepje mannen spreken. Ze storten hun hart uit, en uiten een grote bitterheid. Het voedsel is onvoldoende, de manschappen, die op post zijn, in het algemeen allen, die niet juist vlak bij de kazerne of bij de keukens karwei hebben, worden vergeten. De halve mik, die ieder 's morgens krijgt, is voor de voeding gedurende een hele dag niet voldoende. De artilleurs die ik sprak, hadden een week lang niets anders gehad. Ik moet bekennen, dat de klachten niet alle ongegrond zijn, want officieren

met wie ik erover spreek, geven er de gegrondheid van toe. Een majoor vergelijkt zelfs de schitterende intendance der Duitsers met de Belgische, hij zoekt een groot deel van het wapensucces der eersten in de uitnemende voeding. De Duitse soldaat kan, waar het terrein het toelaat, rekenen op een pond vlees per dag, met wijn en bier en de rest naar verhouding. Al het andere moet zwijgen naast deze gebiedende eis. Een officier uit de vrees, dat de Belgen deze verwaarlozing van een der meest gebiedende eisen der legerverzorging wellicht bloedig zullen betalen.

Hier komt nog iets bij: ik vraag mijn metgezel dan ook, als ik de grieven der mannen bespreek, waarom men niet een paar koeien uit de wei pakt, en die slacht voor de manschappen. Hij antwoordt dat er in het leger nog te veel een onpraktische bureaucratische geest heerst. Geen enkele officier zou een koe zomaar durven kopen, zelfs als de mannen honger hebben. Daarvoor zou een heel pak papier moeten beschreven worden. Het treurige zal later, als de Duitser hier zal binnengedrongen zijn, nog dit zijn: dat die er geen been in zal zien, om de hele veestapel zo nodig in beslag te nemen, terwijl nu onze mannen naar een goed stuk vlees uit kunnen zien.

Maar ook de burger profiteert van de soldaat. De uitbater van het dorpsestaminet laat de verhongerende soldaat voor een broodje met vlees 50 centiemen betalen, voor twee dunne sneetjes met kaas 30 centiemen. Werkelijk, de boer heeft meer over voor de met grote en onverbiddelijke kracht optredende vreemdeling dan voor zijn eigen broeders. En is dit niet zo, dan wordt hem vrijgevigheid geleerd.

Voor zijn kleine uitgaven wordt de soldaat in werkelijkheid niet meer dan 32 centiemen per dag uitbetaald; ook dit wordt mij door de officier bevestigd. Menige brave kerel in het leger is daarom van

een sterke wrevel vervuld, en deze vertaalt zich hier en daar in een lossere band tussen officieren en manschappen. De slecht gevoede soldaat verwijt de officier, dat deze zijn maaltijden op tijd welverzorgd krijgt. De officier kan antwoorden, dat dit alles duidt op betreurenswaardige socialistische invloeden in het leger, maar vanouds heeft dát officierskorps de meeste invloed op de manschappen gehad, dat de voeding en de verpleging met hen broederlijk heeft gedeeld. De officier, die zich in het veld, waar allen gelijke rang hebben onder het oppercommando van de onoverwinnelijke dood, enkel op zijn rang beroept, waar het geldt, zijn jongens aan te voeren, en niet om zich beter te beschermen, of rijkelijker te verzorgen, kan met de zijnen doen, wat hij wil. Ik kan getuigen, dat vele militairen in het Belgische leger met hun aanvoering dwepen, maar dit is lang niet overal zo. En de bewondering van de Belgische soldaat voor de Pruisische officier is welsprekend.

Het officierskorps is ook lang niet voltallig. Een der forten met een bezetting van 400 man staat onder een onderluitenant. De man is geacht, maar hij kan in moeilijke omstandigheden nooit dat overwicht doen gelden, dat een goed onderlegd, moedig officier uit betere stand van nature en als vanzelfsprekend kan hebben. Vele soldaten gaan zo ver, dat voor hen eigenlijk de onderofficieren de mannen aanvoeren. Maar wanneer hiervan ook slechts het tiende part waar mocht zijn, dan nog zou dit op zijn hoogst een misstand bewijzen, want de populaire officier kan niet door de beste onderofficier vervangen worden.

De Belgische soldaat is in de regel dapper. Om de garde civique lacht hij wat. Inderdaad heb ik nog zelden een krijgshaftige garde-civique gesproken. Van menigeen onder hen heb ik de klacht opgevangen, dat zij in het leger worden gebruikt, waartoe, volgens de wet de

militaire overheid het recht zou missen. De bedreiging werd tevens geuit, dat zij zouden weglopen, wanneer men voortging met hun levens in gevaar te brengen. Onder de huidige omstandigheden maakte dit dreigement een eigenaardige indruk op mij.

Is er echter in het leger voor een of ander gevaarlijk werkje een man nodig, dan bieden zich terstond uit de troep 25 man aan. De Belg heeft niet alleen moed, maar zelfs bravoure. Hij waagt niet alleen zijn leven, maar hij maakt hiervan gaarne een kunststuk. Er zijn daden verricht door deze mannen, die het hart doen kloppen, als men ervan leest. Men vindt er weinig pathetische kerels onder. Ze zijn bijtend dikwijls van geest, spotten graag. De Brusselaars zijn berucht om hun satirische opmerkingen, terwijl de Vlaming een gemoedelijke spot over zich heeft, en nog lange tijd voor zichzelf heen pret heeft. Beiden kunnen bij goede aanvoering wonderen doen, maar er moet een "panache" zijn. Er moet een held voorgaan, die hun heldhaftige eigenschappen tot hun recht doet komen, en die vooral hun vertrouwen geniet. Humor wordt in hoge mate geapprecieerd, en het is "bon ton" om in het aangezicht van de dood nog een klinkend woord te plaatsen, dat de spreker overleeft. Ik geloof dat met de Belg in de krijg prachtige dingen te bereiken zijn, indien de leiding dezelfde is als in de legers der militaire landen. Er moet vertrouwen zijn, dat het leven niet totaal nutteloos geofferd wordt. In het Duitse leger, waarin in vreedstijd de soldaat als eenheid zo weinig betekent, stijgt in oorlogstijd de waarde van elke man. De soldaten worden in legerorders als kameraden aangesproken, en ze worden door de anders zo ongenaakbare officieren als makkers behandeld. De Duitse officier treedt overal voor zijn manschappen in de bres, en zorgt voor hen als voor zichzelf. Elke Duitse officier wordt in de krijg een troupiër met alle anderen. Is dit altijd in het Belgische leger het geval geweest?

Ook in het volk bedoelt men vooral de soldaat, wanneer men over het leger, en met bewondering, spreekt. De wrevel tussen economische klassen, die in Duitsland binnen de grosse Armee niet geldt, klinkt hier tussen de standen in het leger door. De socialistische kritiek bij de machtige nabuur zwijgt tegenover de als organisatie zo schitterende instelling van het leger; elk groot bouwwerk, zelfs in vreemde stijl opgebouwd, imponeert. Hier dringt zij in de rangen van het leger door, de soldaat uit openhartig zijn ontevredenheid, en kleedt zijn grieven in in het taalgebruik van de klassenstrijd. Is dit niet gevaarlijk voor de eenheid van het regiment, dat in moeilijke omstandigheden geen barsten en leemten mag tonen?

Terwijl ik met de een en ander spreek, doemt het beeld voor mij op van dat Duitse leger, waar, ook in zware beproevingen de gang van het geheel ononderbroken blijft. Het regiment vormt een morele falanx, waardoor de nood en het gevaar niet kunnen breken. Ik voel dat de “petits Belges” het moeilijk zullen hebben tegenover de weinig onstuimige, maar onverzettelijke vijand. Toch heb ik vertrouwen in de toekomst; van velen heb ik woorden opgevangen van patriottisme en doodsverachting en haat tegen die anderen, die ze nooit zullen begrijpen, en nimmer zullen kunnen verdragen. Ook komt mij voor, dat de Engelse hulptroepen het morele peil van de Belgische soldaat belangrijk hebben opgeheven; hij verwacht veel van hen.

Als ik weer in de stad terugkeer, is zij in rep en roer. Wat lopen kan loopt, en handkarren en kruiwagens zijn alle boordevol geladen. De dagbladen verschijnen niet meer, de redactie bureaus zijn plotseling verlaten, en ik beloof u, dat dit tot bittere opmerkingen aanleiding geeft. Een paar brallende types, die in de cafés altijd het hoge woord hadden, komen nu bepakt voorbij, heel klein, dat verzeker ik

u. Het is een jammerlijk gezicht. Er gaan treinen in de richting van Roosendaal, en die zijn stampvol. Voor het centraal station ligt het vol met grote balen en pakken: daarop overnachten velen, die hun hebben en houden mee willen nemen, en alleen een plaats kunnen krijgen voor het eigen vege lijf; van hun goed kunnen zij geen afstand doen.

Zo gaan wij de nacht in, waarin het bombardement mogelijk geacht wordt. Ik neem nog geen voorzorgsmaatregelen. De houding van de militaire gouverneur, generaal Deguise, boezemt mij eerbied en vertrouwen in. Ik voel, dat hier een tweede Leman in de fiere proclamatie aan het woord is geweest, en ben bereid, een maand in de kelder te gaan zitten, mits ons allen het schitterende schouwspel gegund wordt van een verdediging, die de kroon zal zetten op de weerstand van België, en de roem van Luik voor de veel sterkere vesting van Antwerpen herhalen. En ik ben ervan overtuigd, dat menigeen in deze stad denkt als ik.

De vermaarde betonfunderingen, die bij Namen, Antwerpen en Maubeuge door de Duitsers lang tevoren voor de opstelling van hun zwaar geschut voorbereid heetten te zijn, zijn nu ook, volgens een correspondent van de Times, bij Duinkerken ontdekt.

Verleden jaar, zo meldt hij, begon men de fundering te maken voor een particuliere villa in de duinen bij Koksijde, 18 km van Duinkerken en even over de Belgische grens. Wie de man was die de grond gekocht had, bleef een geheim. De villa was blijkbaar in grootscheepse stijl ontworpen en over haar eigenaar vertelde men allerlei verhalen. Sommigen zeiden dat het prins Victor Napoleon was, anderen dat het een rijk fabrikant uit Luik was, maar zijn naam werd niet bekend. In elk geval duurde het werk een hele tijd en

werd het met grote zorg uitgevoerd door bijzondere ploegen, die Duitsers “leken” te zijn.

De fundamenteen waren van beton en men liet elk gedeelte een tijdlang drogen, voor men aan een volgend begon. Het werk duurde heel de winter en was in juli nog aan de gang. Toen de oorlog uitbrak, verdwenen de werklieden en liet men de funderingen aan hun lot over.

Pas nu is men achterdocht gaan scheppen. Belgische genieofficieren ontdekten dat het uitgekozen punt van de oostelijke forten van Duinkerken juist ongeveer even veraf lag als de schootsverheid van de zware Duitse kanonnen bedroeg. Een afdeling sappeurs werd uit Veurne naar de plaats gezonden en heeft de 16^e dezer de betonblokken met dynamiet opgeblazen. Men moest een extra bijzending dynamiet laten komen, omdat het beton buitengewoon hard bleek.